

GLIGOREȘTI-HOLOAME.

O AȘEZARE A BRONZULUI TÂRZIU DIN TRANSILVANIA*

Florin GOGÂLTAN**

Cristian Ioan POPA***

Situarea administrativă și geografică

Satul Gligorești (com. Luna, jud. Cluj) este situat în vestul Transilvaniei, la limita administrativă a trei județe: Cluj, Mureș și Alba (**fig. 1**). Obiectivul arheologic de pe *Holoame* se află în dreapta drumului ce duce de la gara Gligorești spre sat (la circa 500 m de acesta), dominând lunca largă în amonte de confluența râului Arieș cu Mureșul. Acum locul se prezintă sub forma unei movile de formă elipsoidală ce se înalță cu până la 8 m față de terenul înconjurător. Lungimea actuală a platoului grindului este de 165 m, iar lățimea de 50 m (**fig. 2**).

Coordonate GPS: latitudine 46°24'48.22" N, longitudine 23°59'26.39" E. Altitudine: 271 m.

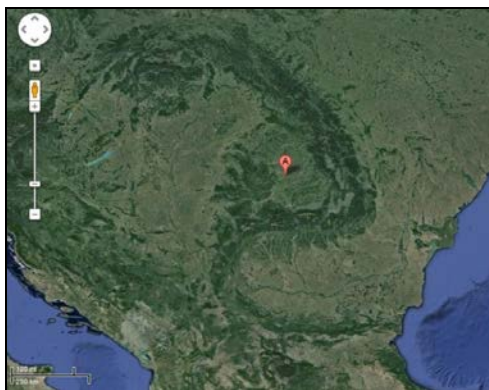

Fig. 1. Localizarea satului Gligorești (după www.maps.google.com)

* Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului finanțat de Ministerul Educației Naționale, CNCS-UEFISCDI, nr. PN-II-ID-PCE-2012-4-0020. Prezentul studiu reprezintă versiunea extinsă, în limba română, a unui material care a văzut lumina tiparului în limba germană la Chișinău (Gogâltan, Popa 2016).

** Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca; e-mail: floringogaltan@gmail.com.

*** Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia; e-mail: cristi72popa@yahoo.com.

Istoricul cercetărilor arheologice din hotarul localității Gligorești

Începând cu cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, odată cu intensificarea preocupărilor în domeniul arheologiei transilvănene, apar și primele mențiuni referitoare la vestigii descoperite în diferite puncte ale satului Gligorești¹. Aceste prime consemnări, din anul 1871, datorate lui Balázs Orbán, ne oferă informații cu privire la epoca romană, între siturile amintite figurând și cel de la *Holoame* (*Halom*), căruia îi lasă și o sumară descriere, singura înainte ca locul să fie transformat în carieră de nisip². El a apreciat că dimensiunile sale erau de 300 x 150 de pași (cca. 250 x 125 m). Între anii 1895/1896 și 1912, István Téglás va întreprinde cu regularitate o serie de cercetări la Gligorești și în împrejurimi, concretizate prin descoperirea unor importante vestigii romane: cărămizi ștampilate sau cu graffiti, alte materiale de construcții, ceramică, piese din fier și sticlă, monumente din piatră și monede³. Materialele rezultate din aceste periegeze, provenind inclusiv de pe *Holoame*, au rămas până de curând necunoscute⁴, astfel încât, cel puțin raportările la descoperirile romane ce au urmat s-au redus la câteva informații lipsite de importanță.

Aici mai putem aminti și consemnarea unei „cetăți” la Gligorești, menționată la József Könyöki și Géza Nagy⁵, nuanțată ulterior de către Márton Roska prin identificarea toponimului *Cetatea Păgânilor* (*Pogányvár*), pe care autorul îl considera demn de verificat și cu posibil potențial pentru arheologia preistorică⁶.

¹ Localitatea a purtat diferite denumiri în epoca modernă: ung. Gerendszentmárton, Sósszentmárton; rom. Sânmartinul-Sărat.

² Orbán 1871, p. 66-67. Anterior, în vecinătatea Gligoreștiului era semnalată existența drumului roman vizibil în zona Luncaniului (ung. Gerend) (Ipolyi 1861, p. 239, nr. 112).

³ Téglás 1896, p. 428.

⁴ Însemnările sale arheologice au fost publicate de către I. Bajusz, împreună cu o bogată ilustrație de la Gligorești (Bajusz 2005, p. 309-321).

⁵ Könyöki, Nagy 1905, p. 293.

⁶ Roska 1942, p. 251, nr. 84; p. 367, nr. 362. Informația este preluată de Vasilev 1992, p. 229, nr. 2, cu precizarea că aici „se găsesc urme de așezare preistorică”. Problema „cetății” a mai fost discutată și de noi (Popa 2000, p. 83 și nota 186), excluzând-o din rândul fortificațiilor, întrucât pe locul sugerat de harta publicată de Vasilev 1992, p. 229 nu există nicio urmă de amenajare defensivă, iar toponimul nu este cunoscut astăzi de localnici. În schimb, István Téglás nota în anul 1904 existența unui val de cetate în zona bisericii greco-catolice din sat, pe marginea terasei Arieșului (Bajusz 2005, p. 314). Informația sa pare credibilă, dacă aruncăm o privire pe o hartă iosefină (1769-1773), unde biserica din Gligorești apare ridicată pe o înălțime înconjurată de o fortificație eliptică. De altfel, din actualul cimitir care înconjoară biserica au fost recuperate diverse fragmente ceramice preistorice și din mileniul I p. Chr.

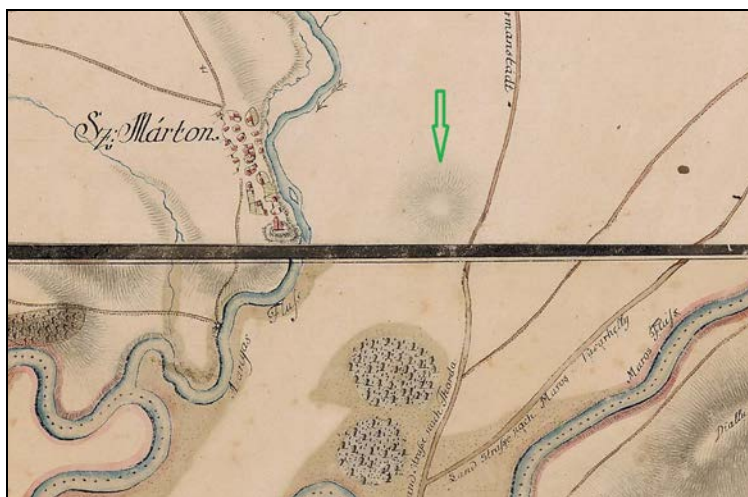

Fig. 2. Hartă iosefină (1767-1773) cu satul Gligorești (Sz. Márton) și movila *Holoame* (marcată cu săgeată de culoare verde)

Până după mijlocul secolului XX, alte informații noi nu sunt cunoscute. Abia în anul 1960, Kurt Horedt, pe baza unor informații primite de la Mircea Rusu, înscrie și localitatea Gligorești în catalogul descoperirilor de tip Wietenberg⁷. Cel mai probabil, aceste vestigii proveneau din situl *Holoame*. Ulterior, în 1965, Nicolae Vlassa va semnala pentru prima oară, în mod explicit, așezarea de pe *Holoame*, recoltând, din zona distrusă de cariera de nisip și pietriș, materiale neolitice, Coțofeni, din prima epocă a fierului și romane⁸. Zece ani mai târziu, M. Rusu, informat de către N. Vlassa, va include Gligoreștiul în rândul așezărilor datând din secolele X-XI p. Chr. din Transilvania⁹. În anul 1980, Dumitru Protase va semnala pe această movilă și prezența unor vestigii dacice, puse în corelație cu cele de factură și epocă romană, cunoscute din același punct¹⁰.

Referințele cele mai dese la potențialul arheologic al localității Gligorești, altele decât cele amintite, s-au concentrat în a doua jumătate a secolului trecut asupra descoperirilor romane, fie prin rezumarea mai vechilor date cunoscute¹¹, fie prin publicarea unor informații noi¹². Pentru aceeași epocă datele sunt reluate și la începutul acestui secol¹³.

⁷ Horedt 1960, p. 111, poz. 62; vezi și harta de la fig. 4; informație preluată, ulterior, și la Boroffka 1994, p. 46, nr. 214.

⁸ Vlassa 1965, p. 31-32.

⁹ Rusu 1975, poz. 49.

¹⁰ Protase 1980, p. 51, fig. 23, poz. 21. Materiale care aparțin, mai degrabă orizontului din sec. III-II BC decât epocii romane (vezi Popa 2000, p. 60 și nota 35).

¹¹ TIR, p. 61; Tudor 1968, p. 207; Branga 1980, p. 107; Bărbulescu 1987, p. 49-52.

Repertoriul arheologic al județului Cluj din anul 1992 consemnează doar vechile descoperiri, cu o serie de confuzii privitoare la unele puncte de interes arheologic, sitului de pe *Holoame* neprecizându-i-se numele¹⁴.

Doar cercetările efectuate în punctul *Holoame*, începând cu anul 1990, la început sub forma unei periegeze (Gelu Florea, Florin Gogâltan, Aurel Rustoiu și Adrian Ursuțiu), apoi sistematice, continuate cu campaniile din perioada 1994-1997, au fost însă în măsură să ofere informații mai consistente referitoare la locuirea acestei zone în diverse epoci.

Prima campanie de săpături, din anul 1990, derulată sub egida Institutului Român de Tracologie¹⁵, a vizat, prin sondajele realizate, cunoașterea stratigrafiei sitului. Cu acel prilej au fost secționate depunerile arheologice de pe latura de vest a grindului, stratigrafia dovedindu-se, încă de pe atunci, una destul de consistentă, cu nivele de locuire din epoca neolitică, Coțofeni, din bronzul timpuriu, bronzul târziu, prima epocă a fierului și din epoca romană. După o succintă semnalare¹⁶, rezultatele cercetării au fost publicate, în anul 1994, sub forma unui raport, în care era subliniat îndeosebi caracterul aparte al descoperirilor preistorice¹⁷.

Datorită importanței sitului pentru cunoașterea evoluției culturale a preistoriei din vestul Transilvaniei, cercetările sunt reluate în anul 1994, dobândind caracterul unui șantier sistematic și, în același timp, de șantier-școală, având o continuitate până în anul 1997¹⁸. Cu prilejul acestor săpături s-a cercetat, prin secțiuni magistrale, întregul sit, lămurindu-se stratigrafia depunerilor arheologice și descoperindu-se numeroase complexe, care au confirmat sau precizat epocile în care situl a fost locuit¹⁹.

¹² Winkler, Hopârtean 1973, p. 127, 134-135, fig. 22, tabelul 5 (descoperiri monetare).

¹³ Popa 2002, p. 92, nr. 294; Fodorean 2006, p. 159, 218-219, 338-339, 386; Gudea 2008, p. 76, nr. 20.

¹⁴ Vasiliev 1992, p. 228-330. Acestea cu toate că fișa de repertoriu pe baza căruia s-a întocmit (parte din RAN) specifică identitatea între *Furnicar* și *Halom*.

¹⁵ Coordonarea șantierului a revenit lui Mircea Rusu, săpătura fiind realizată de Florin Gogâltan și Gelu Florea.

¹⁶ Roman 1991, p. 180.

¹⁷ Gogâltan, Florea 1994, p. 9-38, fig. 1-19.

¹⁸ Colectivul de cercetare a fost format din Florin Gogâltan (coordonator, Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca), Adrian Ursuțiu (Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca) și Ioan Alexandru Aldea (Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia). În cadrul șantierului-școală și-au făcut practica de specialitate mai multe generații de studenți din centrele universitare de la Alba Iulia (Constantin Inel, Gabriel T. Rustoiu, Cristinel Fântâneau, Adrian Creț, Cristian I. Popa, Gruia Fazecaș, Iosif V. Ferencz, Tuculin Gorovei, Iustina Bucur, Cristina Oană, Ica Ghiușanț, Claudia M. Florea, Dana Pop, Paula Mazăre), Cluj-Napoca (Zsolt Molnár, Călin Ghemiș) și Budapesta (Tóth Árpád).

¹⁹ Gogâltan *et alii* 1996a, p. 51-52; Gogâltan *et alii* 1996b, p. 25; Gogâltan 1997, p. 18-19.

În anul 2000 au fost publicate rezultatele unor cercetări de teren efectuate în hotarul satului în 1996²⁰. Au fost aduse în atenție puncte mai vechi sau nou descoperite (*După Sat, După Moară, Între Pâraie, În Berc*), ce au furnizat noi date cu privire, îndeosebi, la Evul Mediu și epoca romană, însoțite de unele considerații istorice asupra evoluției locuirilor umane în acest teritoriu²¹. Alte materiale arheologice, aparținând finalului epocii cuprului, au fost descoperite pe buza terasei în cimitirul din sat, în cursul anului 1997²².

În anul 2004 este publicat un amplu raport privitor la cercetările derulate la Gligorești între anii 1994 și 1996, în care sunt prezentate principalele rezultate ale săpăturilor, stratigrafia și complexele, precum și discuții privitoare la încadrarea cultural-cronologică a secvențelor de locuire de pe grind²³. Începând cu 2006 problematica locuirii Bronzului târziu de aici a reprezentat subiectul tezei de doctorat al colegei Emese Apai, la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, lucrare care însă nu a fost mai fost finalizată.

Așa cum se poate constata, materialele descoperite pe *Holoame* au intrat deja în circuitul științific de specialitate, ilustrând diferitele etape de locuire ale sitului²⁴, care aparțin culturii Coțofeni²⁵, bronzului timpuriu²⁶,

²⁰ Funcționând ca șantier-școală, șantierul arheologic Gligorești-Holoame a angrenat, în activitățile sale specifice, studenți din Alba Iulia și Cluj-Napoca. O parte din aceste activități au fost destinate și unor cercetări de teren, în vederea depistării eventualelor noi puncte de interes arheologic. S-au întreprins, cu acea ocazie, mai multe periegeze ce au reușit să acopere hotarul satului Gligorești, dar și o parte a localității Gura Arieșului. Prima cercetare de teren s-a efectuat pe data de 2 iulie 1996, din echipă făcând parte Cristian I. Popa, Gruia Fazecaș, Călin Ghemiș, Gabriel T. Rustoiu și Claudia Florea. Ea a fost reluată pe data de 7 iulie 1996. Investigarea zonei, însoțită inclusiv de realizarea unor sonde de salvare a complexelor aflate în malurile teraselor din punctele *În Berc* și *După Moară*, a fost continuată în același an, în luna octombrie de către Cristian I. Popa și Florin Buboii.

²¹ Popa 2000, p. 56-119.

²² Materialele au fost recuperate din pământul excavat cu prilejul săpării unei gropi de mormânt.

²³ Gogâltan *et alii* 2004, p. 61-101.

²⁴ Gogâltan, Florea 1994, p. 10-11, fig. 1; 2/6; Gogâltan *et alii* 1995, p. 36; Gogâltan *et alii* 1997, p. 22; Gogâltan *et alii* 1999, p. 50; Gogâltan *et alii* 2004, p. 65, 68-71, fig. 3; Gligor 2009, p. 158; Popa, Aldea 2013, p. 61-69.

²⁵ Vlassa 1965, p. 31-32, fig. 14; Vasiliev 1992, p. 228-229; Gogâltan, Florea 1994, p. 12, fig. 3; 8/5; Gogâltan *et alii* 1995, p. 36; Gogâltan *et alii* 1996a, p. 51-52; Gogâltan *et alii* 1997, p. 22-23; Gogâltan 1997, p. 18; Aldea *et alii* 1998, p. 22-23; Gogâltan *et alii* 1999, p. 50; Ciugudean 2000, p. 16, 72, nr. 296; Molnár 2000, pl. I/3, 7-9; Popa 2000, p. 57.

²⁶ Rotea 1993, p. 75, fig. 1; Gogâltan, Florea 1994, p. 10-12, 32-34, fig. 1; 2/2-3; 4-7; 8/1-4, 6; 9-13; Gogâltan *et alii* 1995, p. 36; Gogâltan *et alii* 1996a, p. 52; Ciugudean 1996, p. 47, nr. 47; p. 110, 139, fig. 81-83; Gogâltan *et alii* 1997, p. 22; Popa 1998, p. 71; Gogâltan *et alii* 1999, p. 50; Molnár 2000, p. 31, 34, 38, pl. III/3-13; Popa 2005, p. 54-57, 60-61, 63, 65-66, 68, 70-71, 75, 77, 82-84, 87-88, 102, 133, 166, nr. 26, pl. 1/4; 2/1; 3/1; 7/1-10; Popa,

bronzului târziu²⁷, primei epoci a fierului²⁸, secolelor III-II BC²⁹ și epocii romane³⁰.

Metoda de investigare arheologică a sitului

Săpăturile au debutat în anul 1990, printr-un sondaj gândit ca un mic tronson dintr-o secțiune care trebuia să traverseze obiectivul arheologic pe axul său mare. Șanțul a fost trasat începând de la circa 20 m de marginea movilei. Dimensiunile sale inițiale au fost de 17,50 x 2 m. Pentru investigarea complexelor surprinse parțial în primul șanț s-a practicat o nouă secțiune, paralelă cu prima, având aceleași dimensiuni cu prima, între ele lăsându-se un martor de 0,50 m. În final, a rezultat o unitate de cercetare de 17,50 x 4,50 m (**fig. 3**).

În campania din anul 1994 s-a cercetat axul scurt al *Holoamelor*, prin secțiunea **S1/1994**, care a avut dimensiunile de 55 x 2 m. În anul următor s-a trecut la investigarea stratigrafiei pe axul lung al sitului. Pentru aceasta s-a trasat pe direcția est-vest, chiar din marginea movilei, o secțiune lungă de 76 x 2 m (**S2/1995**), până s-a întâlnit săpătura din anul anterior. Totodată, s-a intenționat intersectarea casetei deschise în 1990, pentru a o putea poziționa pe planul topografic. Din vechea casetă am excavat circa 50 cm pe toată lungimea sa. Metrul 1 a fost stabilit începând cu extremitatea vestică a *Holoamelor*.

Cea de-a treia campanie de săpături sistematice de la Gligorești a avut ca scop terminarea secțiunii magistrale începută deja în anul trecut. Pentru a ne ușura munca de inventariere a materialului arheologic, noua secțiune a primit sigla **S3/1996**. De asemenea, s-a început cu un nou metraj de la S1/1994. Secțiunea a avut dimensiunile de 70 x 2 m, terminându-se acolo unde movila a fost distrusă de cariera de pietriș (**fig. 2**). În ultima campanie,

Totoianu 2010b, p. 14-17, 19, 22, 24, 27-28, 31-32, 35, 38-40, 47, 49, 57-59, 61, 63-65, 80-81, 118, 164, nr. 26, pl. 1/4; 2/1; 3/1, 7/1-10.

²⁷ Andrițoiu, Vasilev 1993, p. 139, nr. 70; Gogâltan, Florea 1994, p. 34, fig. 14-16; Rustoiu 1995, p. 66, 68, pl. IV/14; Gogâltan *et alii* 1995, p. 36; Gogâltan *et alii* 1996a, p. 51-52; Gogâltan *et alii* 1997, p. 22; Molnár 1998, p. 131; Gogâltan *et alii* 1999, p. 50; Gogâltan 2009, p. 109, nota 12; p. 117, 119.

²⁸ Gogâltan, Florea 1994, p. 10, 35, fig. 17; Gogâltan *et alii* 1995, p. 36; Vasilev 1996, p. 138-139; Gogâltan *et alii* 1997, p. 22; Ciugudean 1997, p. 141-142, nr. 22; Gogâltan *et alii* 1999, p. 50; Ursuțiu 2002, p. 19, 26, 31, 57-58, 61, 89-90, nr. 32, p. 103, nr. 32, pl. CXXXI/2; CL/1-4, 7.

²⁹ Gogâltan *et alii* 1996a, p. 51-52; Rustoiu 1996, p. 17, nota 12; Gogâltan 1997, p. 18; Ferencz 1997, p. 79, 81, pl. I, nr. 14; pl. II/1; Gogâltan *et alii* 1999, p. 50; Ferencz, Ferencz 2001, p. 41-42, 45, pl. I/5; II/1; Ferencz 2007, p. 41, 55, 58-59, 64, 85-89, 92-93, 96, 140, 154, pl. V/8; XXVIII-XXXVII; CVI; CX/11.

³⁰ Gogâltan, Florea 1994, p. 10, 35, fig. 18-19; Gogâltan *et alii* 1995, p. 36; Gogâltan *et alii* 1996a, p. 51-52; Gogâltan *et alii* 1999, p. 50.

cea din anul 1997, s-au deschis doar mici casete pe cele mai interesante complexe identificate în secțiunile magistrale. Întreaga suprafață cercetată în cei patru ani de săpături a fost de 497,25 m².

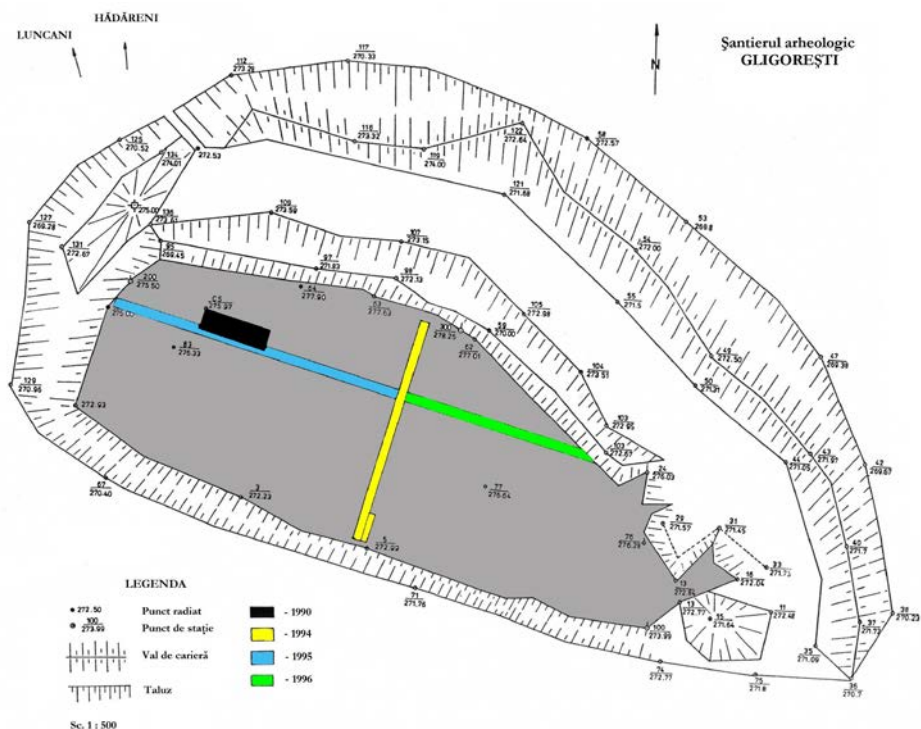

Fig. 3. Planul topografic al așezării de la Gligorești-Holoame, cu marcarea săpăturilor arheologice din anii 1990, 1994-1996

Stratigrafia

Stratigrafia de pe *Holoame* ridică o serie de probleme cauzate de nuanțele asemănătoare de pământ și de numeroasele nivele, care nu se regăsesc constant pe toată suprafața movilei. Depunerile din epoca bronzului sunt cele mai consistente, înglobând un nivel (pe un segment chiar două nivele) din bronzul timpuriu, precum și un nivel, cel mai consistent din întreg situl, aparținând bronzului târziu.

S1/1994 (fig. 4). În această secțiune, nivelul din bronzul târziu prezintă o nuanță neagră-cenușie și o consistență măzăröasă. Până la m. 3,5, datorită existenței unor complexe, nivelul este mai consistent, ajungând la 0,75 m. De la acest metru, până la m. 33-34, grosimea sa este constantă, nedepășind 0,25-0,30 m. Începând însă cu m. 35,5, resturile de chirpici de la o locuință de suprafață cu podină din lut bătut, fac ca nivelul de cultură din

bronzul târziu să fie ceva mai gros, atingând 0,55 m. Urmele locuirii din această perioadă dispar în dreptul m. 48³¹.

S2/1995 (fig. 6). Nivelul din bronzul târziu a fost surprins începând cu m. 11 al secțiunii. Chiar și în afara unor complexe s-a remarcat, în porțiunea cuprinsă între m. 42-44, grosimea sa considerabilă, de 0,80 m. Mai multe bordeie sau gropi penetrează toate straturile de cultură mai vechi, ajungând până în sterilul arheologic³².

S3/1996 (fig. 5). Nivelul din bronzul târziu prezintă o nuanță neagră-cenușie și are o consistență măzărăoasă. Încă de la m. 1 acesta străpunge nivelurile inferioare, până la pietrișul geologic al grindului, atingând adâncimea de -1,25 m. Situația se datorează existenței „Bordeiului 1”, surprins parțial în secțiune. Între m 2-3 nivelul se subțiază treptat, până la o grosime de 10-15 cm. Între m. 4-5 nivelul se îngroașă ușor (circa 0,20 m), ca mai apoi, la m. 6-7, să prezinte o alveolare cu grosimea de 0,40 m. Pe porțiunea cuprinsă între m. 8-14 nivelul se păstrează aproximativ constant: 0,25-0,30 m. La m. 15 se sesizează din nou o mică alveolare cu o grosime de 0,40 m. De la jumătatea m. 18 și până la m. 19 consemnăm din nou o alveolare cu o grosime de 0,60 m (complex?). De aici, nivelul începe să se îngusteze, ajungând ca la m. 22 să fie de doar 0,15 m. În continuare, până la m. 28, nivelul se prezintă aproximativ constant, fiind de circa 0,20-0,25 m. Între m. 28-31 nivelul este mai subțire, de circa 0,15 m, excepție făcând la m. 30, unde constatăm o alveolare cu grosimea maximă de 0,30 m. În dreptul m. 32 nivelul se întrerupe din cauza unui zid roman. La începutul m. 33 și până către sfârșitul m. 38, nivelul are o grosime medie de 0,25 m. Metrii 39-43 sunt marcați de două alveolări succesive, având grosimi de circa 0,80 m. Între m. 44-48, nivelul are o grosime care variază între 0,20-0,25 m. Între m. 49-60 nivelul este neregulat, prezentând grosimi variabile, de la 0,15 la 0,20 m (m. 50-52), 0,25 m (m. 55, parțial m. 56), până la 0,35-45 m (m. 49, 53-54, parțial m. 56-60). Între m. 61-64, grosimea nivelului este cuprinsă între 0,20-0,30 m, pentru ca apoi acesta să se îngusteze până către sfârșitul lui m. 68, unde dispăre datorită lucrărilor moderne, amintite mai sus³³.

Complexele

Bronzului târziu i-au fost atribuite mai multe complexe care, în majoritatea cazurilor, din cauza dimensiunii secțiunilor, au fost cercetate doar parțial. Se remarcă resturile unor vetre realizate din lut bătut, situate în afara locuințelor (**fig. 7/1**) și ale unui cuptor, locuințe adâncite în pământ (**fig. 7/2**) sau gropi de dimensiuni și forme diferite (**fig. 7/3**). Resturile de

³¹ Gogâltan *et alii* 2004, p. 64-65, pl. I.

³² *Ibidem*, p. 65-67, pl. II.

³³ *Ibidem*, p. 67-69, pl. III.

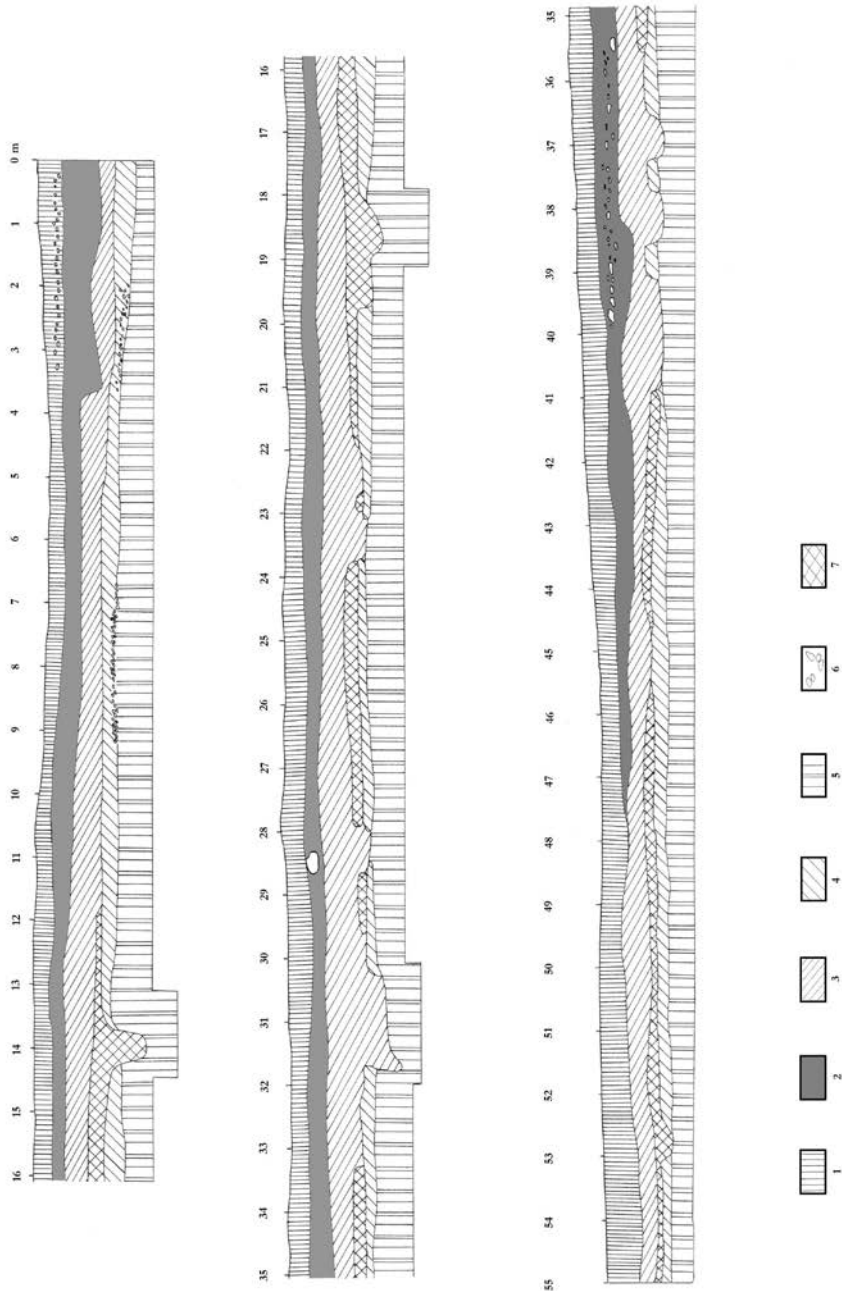

Fig. 4. Gligorești-Holoame. Profilul de vest al secțiunii S 1/1994: 1 - nivel roman; 2 - nivel bronz târziu; 3 - nivel bronz timpuriu; 4 - nivel Coțofeni; 5 - nivel neolitic târziu; 6 - pietriș, steril din punct de vedere arheologic; 7 - pieter

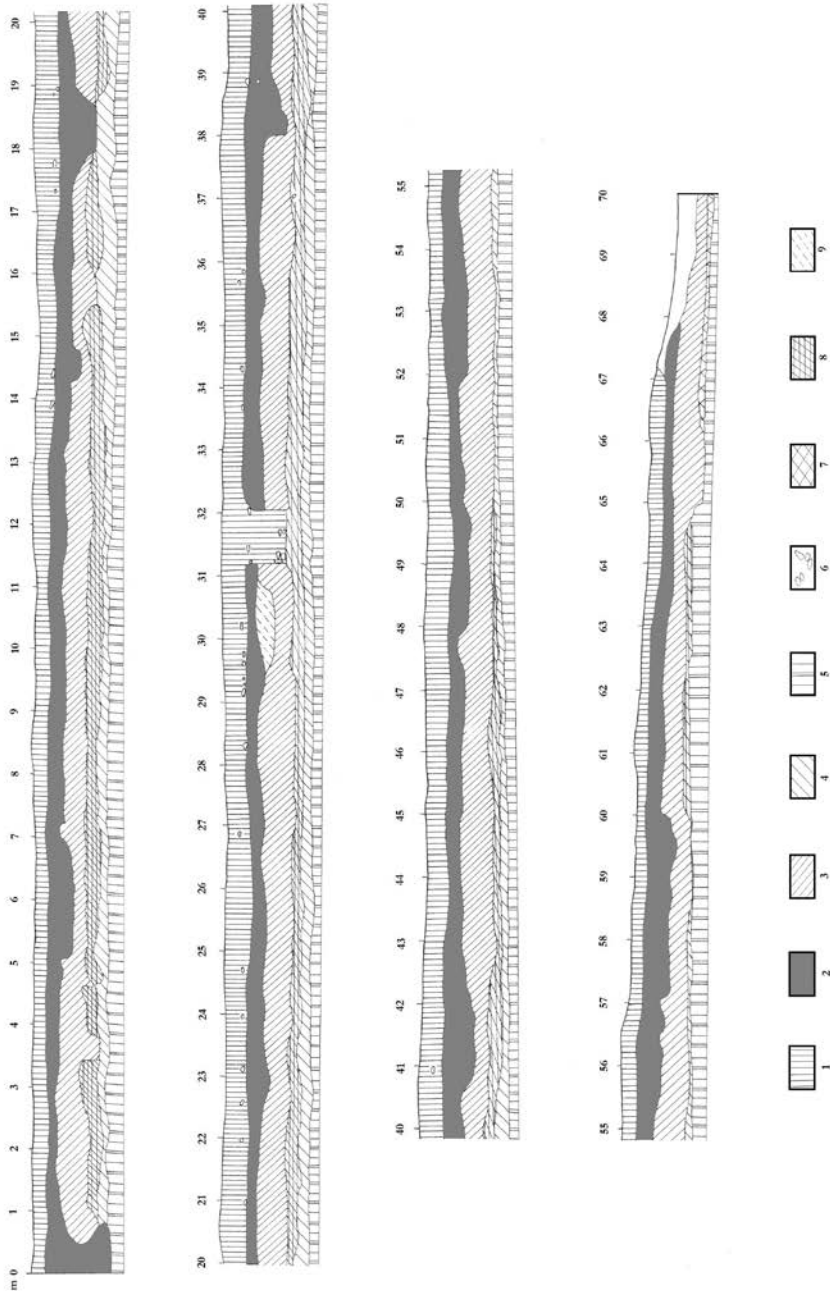

Fig. 5. Gligorești-Holoame. Profilul de nord al secțiunii S 3/1996: 1 - nivel roman; 2 - nivel bronz târziu; 3 - nivel bronz timpuriu; 4 - nivel Coțofeni; 5 - nivel neolitic târziu; 6 - piatră, steril din punct de vedere arheologic; 7 - piatră; 8 - amenajare din bronzul târziu

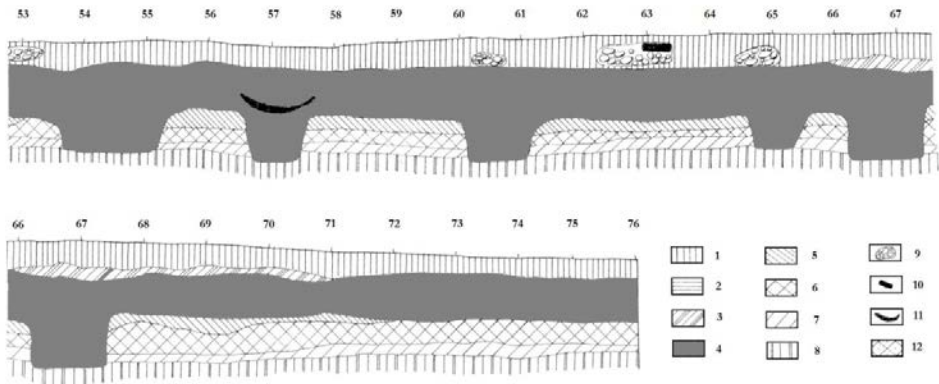

Fig. 6. Gligorești-Holoame. Profil parțial al secțiunii S 2/1995: 1 - nivel roman; 2 - complex Latène; 3 - nivel prima epocă a fierului; 4 - nivel bronz târziu; 5 - nivel bronz timpuriu; 6 - nivel Coțofeni; 7 - nivel neolitic târziu; 8 - pietriș, steril din punct de vedere arheologic; 9 - fundații de ziduri romane; 10 - cărămidă; 11 - cărbune; 12 - nivel arheologic cu amestec de materiale

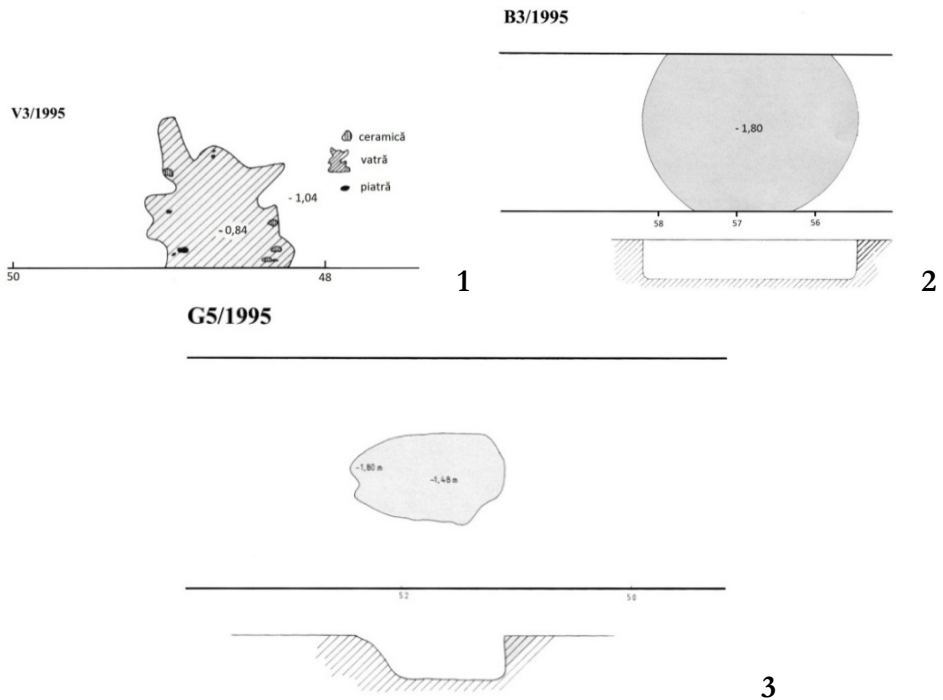

Fig. 7. Gligorești-Holoame. Complexe aparținând bronzului târziu: V 3/1995 (1); B3 /1995 (2) și G 5/1995 (3)

chirpici de la o locuință de suprafață cu podină din lut bătut, din **S1/1994**, dar și alte numeroase fragmente de chirpici găsite în celelalte secțiuni sugerează și existența unor construcții care, din cauza eroziunii și a amenajărilor ulterioare epocii bronzului, nu s-au mai păstrat.

Materialele arheologice aparținând bronzului târziu

Formele și decorul vaselor ceramice

Atât din stratul de cultură, cât și din complexele aferente locuirii bronzului târziu, provine o cantitate apreciabilă de ceramică. Majoritatea descoperirilor constau din fragmente ceramice, mult mai rar fiind găsite vase întregi ori întregibile.

Cele mai des întâlnite forme ceramice sunt vasele-sac, majoritatea de dimensiuni medii (**pl. 5-7**). Modelarea lor este relativ neîngrijită, pasta și arderea fiind de calitate inferioară. Vasele au un aspect tronconic (**pl. 5/1-2; 6/1-3; 7/2, 4**), cu cantul drept, rotunjit ori teșit spre interior. Uneori marginea vaselor este dreaptă (**pl. 6/4**) sau arcuită pronunțat spre interior. Elementele decorative, ce definesc de altfel acest tip de vas, sunt aplicațiile plastice, situate întotdeauna sub buză, întâlnite în diferite variante: brâie simple, singulare (**pl. 5/2; 6/1-3; 7/1-3**) sau duble (**pl. 6/4**), ori brâie alveolate (**pl. 5/2**) care, fie în două, fie în patru locuri, diametral opuse, sunt întrerupte de proeminențe alungite (**pl. 5/1-2; 6/3**), posibil cu rol de prindere. Un fragment ceramic prezintă o combinație de brâu orizontal alveolat și brâie verticale false, care pornesc de sub o aplicație pe vas, și ea alveolată, care continuă printr-un decor barbotinat (**pl. 7/5**). Alte aplicații ne apar sub forma unor mici proeminențe conice plasate sub buza vaselor (**pl. 8/4, 6**). Două fragmente au ca decor câte un șir orizontal de alveole, situate sub buză, într-un caz întrerupt de o proeminență alveolată, alungită orizontal (**pl. 7/4**). Un vas întregibil (**fig. 8/1**) este lipsit de orice decor.

Castroanele sunt prezente în număr ridicat. Un tip bine individualizat îl formează castroanele lobate, din care se păstrează mai multe fragmente ornamentate (**pl. 2/8-9**). Întâlnim și castroane bitronconice, aplatizate, cu umărul bine pronunțat și gâtul înalt (**pl. 3/3**), dar și alte tipuri, precum cele cu buza puternic arcuită la exterior (**pl. 14/1**). Alte exemplare au umărul ușor rotunjit (**pl. 3/1**). Un fragment de castron, unicat în așezare, prezintă buza îngroșată și adânc șanțuită (**pl. 2/6**), probabil pentru fixarea unui capac.

Străchinile sunt reprezentate prin exemplare calotiforme (**pl. 1/3; 11/1; 14/3**) sau având gâtul drept, buza trasă spre exterior și corpul bombat (**pl. 3/6**).

Vasele de tip kantharos sunt prezente în număr mic la Gligorești. Cele mai evidente indicii ne sunt oferite de toartele cu profil triunghiular (**pl.**

9/4) terminate la partea superioară cu butoni (pl. 10/6). O toartă, aparținând unui vas de foarte bună factură, cu suprafața roșcată, lustruită, având butonul de formă conică, provine din umplutura unui cuptor (pl. 13/4).

Fig. 8. Gligorești-Holoame. Vas ceramic din bronzul târziu, *in situ* (1) și după restaurare (2)

Frecvent întâlnite în așezarea de la Gligorești sunt și vasele bitronconice, de dimensiuni și forme variabile. Atrage atenția un vas de mari dimensiuni (h = 47 cm; \varnothing fund = 15 cm; \varnothing maxim = 50 cm; \varnothing gură = 38 cm), întregibil, de culoare neagră, cu suprafața netezită, având corpul bitronconic, cu gâtul prelung și buza lățită puternic la exterior (fig. 8/2). Alte vase au umărul marcat printr-un prag, gâtul drept, înclinat ușor (pl. 8/9; 12/3; 14/4) sau mai pronunțat către interior (pl. 14/5). Întâlnim cazuri în care diametrul maxim este marcat atât printr-o îngroșare a peretelui, cât și printr-un decor canelat ce îl pune în evidență (pl. 14/6); un alt fragment prezintă trăsături apropiate (pl. 14/2). Dintre exemplarele de mici dimensiuni ilustrăm cu un fragment ornamentat cu caneluri fine (pl. 1/2).

Alte vase prevăzute cu toarte au forme diferite, de la vase cu gâtul îngust (pl. 9/1) și pântecoase (pl. 9/5), probabil amfore, la vase cu corpul posibil globular, având gâtul scurt (pl. 9/6) sau căni, la care toarta este plasată direct pe buză (pl. 9/2; 12/5). Unele vase au toarte de mici dimensiuni, poate doar cu rol ornamental (pl. 8/2; 14/5).

Tehnicile utilizate pentru decorul vaselor sunt specifice epocii bronzului. Una dintre acestea, utilizată rar, este cea a împunsăturilor succesive realizate în canal lat (*breite Absatzstich*). Cu ajutorul acestei tehnici

s-au executat motive formate din linii orizontale duble, flancate sau nu de un șir de impresiuni, care ornamează zona de mijloc a vaselor (pl. 1/3-4), dar și fundul acestora (pl. 1/1). Pe un fragment se distinge un motiv similar, dar cu o friză de „S”-uri cu capetele frânte (pl. 1/5), iar pe un altul apare o linie executată în tehnica *Furchenstich* ce delimitează gâtul de umăr (pl. 4/2).

Inciziile formează o categorie rar întâlnită. Chiar și modul în care sunt realizate, de multe ori prin lustruirea șanțulețelor, sugerează mai degrabă caneluri fine, subțiri. Este cazul motivelor formate din frize ce încadrează linii în zigzag, alternând cu linii înclinate oblic spre stânga (pl. 2/9), a triunghiurilor cu vârful în jos, realizate din linii oblice, paralele (pl. 2/7) ori a grupelor de linii oblice izolate de pe umărul unui vas (pl. 11/2). Le mai regăsim descriind ghirlande izolate pe umărul unui vas, al cărui gât a fost acoperit cu același gen de incizii, dispuse însă sub formă de linii paralele orizontale (pl. 1/2), dar și formând pe interiorul unei străchini un motiv „stelat” (pl. 14/3). Cu ajutorul inciziilor simple au fost realizate registre de linii orizontale paralele (pl. 2/3) ori o friză hașurată oblic în interior (pl. 2/2).

Canelurile au jucat un rol important în decorarea vaselor ceramice din bronzul târziu descoperite în situl de la Gligorești. Gama motivelor este largă: caneluri simple, dispuse oblic pe umărul vaselor (pl. 2/5; 3/1, 3, 6), caneluri oblice foarte înguste (pl. 4/1), caneluri late (pl. 3/4), care atunci când pot fi reconstituite au un duct arcuit, înconjurând proeminențe trase din pasta vasului în zona diametrului maxim (pl. 4/2; 10/4, 7), caneluri realizate pe umăr sub formă de „turban” (pl. 12/2; 14/6) ori în ghirlandă (?) (pl. 14/2), caneluri verticale înguste (pl. 14/1), precum și grupe de caneluri orizontale asociate pe gât sau umăr cu caneluri oblice (în „căpriori”?) (pl. 14/4) ori cercuri (pl. 14/5). În unele cazuri, canelurile au fost executate oblic și pe interiorul buzelor unor vase (pl. 3/2, 5).

Alveolele le regăsim dispuse în șiruri pe interiorul buzei vasului (pl. 2/1, 6), sub buză (pl. 7/4), la baza gâtului (pl. 8/8) și pe umăr (pl. 2/2, 4, 8; 3/6; 4/4; 8/2), în ultimul caz formând un șir continuu ce ocolește toarta la partea inferioară (pl. 8/1) ori o combinație de alveole oblice și impresiuni circulare (pl. 8/2). Mici impresiuni și creștături ornamează și ele buza unor vase (pl. 3/2, 6; 13/3). Există și alveole circulare izolate, asociate unui motiv canelat (pl. 4/2).

Aplicațiile plastice, descrise deja mai sus, au și ele o pondere importantă în ornamentarea vaselor, fiind specifice olăriei de calitate inferioară, marcând zona aflată sub buza unor vase-sac (pl. 5/1-2; 6/1-4; 7/1-5; 8/4, 6). Foarte rar sunt utilizate striurile, trase vertical cu un pieptene (pl. 8/5) și aplicațiile de barbotină, trase sub formă de dăre verticale (pl. 7/5) sau oblice (pl. 12/1).

Printre rarități enumerăm vasele cu pereții perforați (strecurători?) (pl. 8/3) ori vasele miniaturale, dintre care ilustrăm un vas cu corpul tronconic (pl. 8/7).

Alte artefacte din ceramică

Des întâlnite în bronzul mijlociu și târziu din Transilvania sunt așa-numitele „capete de băț”³⁴. Exemplarele de la Gligorești sunt întregi și au formă simplă, tronconică, cu sau fără elemente de decor³⁵ (pl. 1/6-7). Din peretele unui vas s-a realizat o altă piesă de formă aproximativ circulară, în centrul căreia s-a practicat o perforație (pl. 11/3). De curând, privitor la ambele categorii de piese, s-a emis ipoteza folosirii lor în activități legate de torsul și țesutul fibrelor textile³⁶. Pe lângă alte opinii care considerau „capetele de băț” ca fiind de fapt „Peitschenkäufe”³⁷, roți miniaturale de car³⁸ sau jucării³⁹, s-a mai sugerat și posibilitatea ca ele să fi fost „Teil einer Vorrichtung für Schleudern, so dass sie als Wafen, möglich bei der Jagd (von Vögel?) verwendet wurden”⁴⁰. Nu poate fi însă explicată lipsa lor din alte culturi contemporane ale epocii bronzului din Bazinul Carpatic.

Piese lucrate din os, corn și metal

Așezării din bronzul târziu îi aparțin mai multe unelte prelucrate din os sau corn. Între acestea se remarcă omoplații crestați, realizați din oase de bovine (pl. 15/5-8). Toate exemplarele poartă urme de folosire⁴¹, la fel ca și cele de la Rotbav, de exemplu⁴². Alte piese au fost confecționate din os (pl. 15/1-3) și corn (pl. 15/4) pentru a fi folosite ca vârfuri, cu diferite destinații (pl. 15/3-4). Din coaste de animale avem două unelte (pl. 15/1, 4), un exemplar cu ambele capete crestate și mai mulți zimți (pl. 15/2). Toate aceste unelte sunt bine reprezentate în siturile contemporane din Transilvania⁴³ sau la răsărit de Carpați⁴⁴.

³⁴ Termenul românesc folosit pentru prima oară de N. Chidioșan este „capete de băț” (Chidioșan 1980, p. 50), utilizat ulterior de majoritatea specialiștilor români (Rustoiu 1995; Marc 2012; Schuster *et alii* 2014 ș.a.). N. Boroffka analizează această categorie de obiecte de lut sub denumirea de *Stockknäufe* (Boroffka 1994, p. 170-172) care trebuie tradusă în românește prin „măciulie de băț” (Schuster *et alii* 2014, p. 79, Anm. 1).

³⁵ O piesă de aici publicată la Rustoiu 1995, p. 66, 68, pl. IV/14.

³⁶ Marc 2012, p. 93.

³⁷ Boroffka 1994, p. 170.

³⁸ Andrișoiu 1994, p. 148.

³⁹ Rustoiu 1995, p. 65.

⁴⁰ Schuster *et alii* 2014, p. 105.

⁴¹ Gogâltan *et alii* 2004, p. 73, fig. 17/1-4.

⁴² Dietrich 2014, p. 135-137.

⁴³ Florescu 1991; Dietrich 2014, p. 137-140.

⁴⁴ Florescu 1991; Sirbu 2011, p. 199-225.

În așezarea de la Gligorești, piesele lucrate din metal sunt puține și fără valoare cronologică. Amintim, succint, descoperirea unei lame simple de pumnal, precum și un ac cu „ureche”, îndoit asemenea unui cârlig de pescuit (pl. 10/5). În bronzul mijlociu, de pildă, în așezările Wietenberg, piesele de bronz aproape că lipsesc. Numărul redus al pieselor de metal în așezările bronzului târziu din Transilvania ilustrează o situație general valabilă⁴⁵, fapt dovedit și de recente săpături de salvare, care au acoperit suprafețe întinse din perimetrul unor așezări contemporane cu situl de la Gligorești, precum cele de la Vlaha⁴⁶, Micești⁴⁷, Aurel Vlaicu⁴⁸, Stolna⁴⁹ etc. La finele bronzului târziu, piesele de metal sunt însă prezente constant în așezări.

Poziția cronologică și încadrarea culturală a locuirii din bronzul târziu de la Gligorești

În ansamblul ceramicii de la Gligorești remarcăm folosirea tehnicii de ornamentare a suprafeței vaselor cu împunsături succesive late sau ascuțite, cu brâuri ce amintesc de „moda” de decorare din stilul ceramic Noua, triunghiuri realizate și umplute cu incizii lustruite, caneluri orizontale sau oblice etc. Repertoriul formelor este, de asemenea, divers: vase-sac, oale cu gura răsfrântă, străchini, kantharoi, căni, castroane etc. Pe baza ceramicii descoperite, a omoplaților crestați și a celor câteva piese de metal am atribuit cel mai consistent nivel de cultură din situl de la Gligorești bronzului târziu⁵⁰. În afara primilor 10 m din S2/1995 și ai ultimilor 7 m din S1/1994, acest nivel a fost identificat în toată suprafața cercetată. Zona cea mai intens locuită este cea din secțiunea deschisă în 1995, care corespunde zonei centrale a *Holoamelor*. Aici nivelul ajunge la aproximativ 0,80 m. Nu am putut observa stratigrafic mai multe subnivele și nici suprapuneri de complexe, însă materialele descoperite sugerează cu claritate existența mai multor etape de locuire aparținând bronzului târziu, respectiv etapelor Bronz târziu I (Bronz B2 și C central-european), Bronz târziu II (Bronz D central-european) și, eventual, începutul aceluși Bronz târziu III (Ha A).

Pentru a ne referi doar la ultimii 25 ani⁵¹, cercetarea bronzului târziu din Transilvania a marcat progrese remarcabile prin publicarea unor noi

⁴⁵ Popa, Totoianu 2010b, p. 241-242.

⁴⁶ Gogâltan *et alii* 2011, p. 167; Németh 2015a.

⁴⁷ Bălan 2014a, p. 25-86.

⁴⁸ Borș *et alii* 2014, p. 273-294.

⁴⁹ Daróczi, Ursuțiu 2015.

⁵⁰ Gogâltan, Florea 1994, p. 34; Gogâltan *et alii* 2004, p. 73-74.

⁵¹ Paginile limitate ale acestui articol nu ne permit consemnarea opiniilor mai vechi ale lui K. Horedt, M. Rusu, T. Bader, T. Soroceanu, Gh. Lazarovici, C. Kacsó, G. Marinescu, I. Andrițoiu, V. Vasilev ș.a. Un istoric al cercetărilor poate fi însă găsit la Boroffka 1994, p. 4-

cercetări arheologice și a unor importante sinteze. Analizând inventarul mai multor gropi cercetate la Cluj-Becaș, unul dintre autorii acestui articol încadra materialul ceramic descoperit în faza a IV-a a culturii Wietenberg. Această etapă era văzută ca o sinteză între elementele locale Wietenberg III și altele alogene Suciul de Sus II și Otomani târzi (sau de tip Cehăluț). Datorită acestor profunde schimbări culturale s-a considerat că „perioada Reinecke Bronz C” nu mai aparține bronzului mijlociu, ci marchează prima etapă a bronzului târziu. Tot atunci se preciza că în a doua etapă a bronzului târziu („Bronzul D”) pe această sinteză se altoiesc și elementele de tip Noua⁵².

Pregătind lucrarea sa de doctorat privind cultura Wietenberg, M. Rotea, contrar opiniilor anterioare, a considerat că sfârșitul culturii Wietenberg este marcat de apariția în Transilvania a unui nou grup denumit Bădeni III-Deva⁵³. Această opinie nu a fost însă acceptată de majoritatea specialiștilor care s-au ocupat de această secvență cronologică⁵⁴.

N. Boroffka, în teza sa de doctorat, a propus o nouă ordonare cronologică a descoperirilor Wietenberg. Așa-numita fază D s-ar caracteriza prin răspândirea tehnicii *breite Absatzstich* de decorare a ceramicii. Situl de la Bădeni ar fi o așezare tipică pentru această etapă. De asemenea, autorul mai remarca existența în bronzul târziu a unor legături cu civilizația Noua, reflectate de exemplu în cimitirul de la Band⁵⁵.

Cu mai bine de 20 de ani în urmă, H. Ciugudean venea cu o nouă interpretare a așa-numitei perioadei Hallstatt A în centrul Transilvaniei⁵⁶. Atunci au fost definite două noi grupe culturale caracteristice bronzului târziu (sau eventual perioadei de tranziție spre epoca fierului, așa cum a fost denumită această secvență de către K. Horedt): Uioara de Jos și Cugir-Band. Ele erau considerate a fi anterioare culturii Gáva, care, așa cum o demonstra nivelul I de la Teleac, își făcea apariția în Transilvania cel mai devreme în a doua jumătate a secolului al XI-lea BC. Existența acestor grupuri a fost acceptată și de C. Pare în sinteza sa privind trecerea de la epoca bronzului la epoca fierului în Europa Centrală. În schimb, în locul culturii Gáva,

10; Ciugudean 1997, p. 65-67; Sava 2002, p. 13-19; Gogâltan 2009, p. 110-121; Dietrich 2014, p. 146-153; Bălan 2014a, p. 39-49; Ciugudean, Quinn 2015, p. 147-149; Gogâltan *et alii* 2015, p. 93-102.

⁵² Gogâltan *et alii* 1992, p. 12-13.

⁵³ Rotea 1994, p. 40, nota 7; Rotea 1997, p. 13.

⁵⁴ Ciugudean 1997, p. 66-67; Rustoiu 2000, p. 165-166; Bejinariu 2001, p. 160-161; Gogâltan 2001, p. 196-197; Popa, Totoianu 2010b, p. 187; Bălan 2014a, p. 40-50; Berecki 2016 ș.a.

⁵⁵ Boroffka 1994, p. 251.

⁵⁶ Ciugudean 1994, p. 59-73. Vezi și Ciugudean 2004, p. 179-185.

începând cu 1100 BC, în spațiul intracarpatic era consemnată grupa locală Mediaș-Reci, etapa Teleac I începând după 950 BC⁵⁷.

Publicând materiale arheologice dintr-o serie de situri inedite, H. Ciugudean a considerat că la sfârșitul fazei a III-a a culturii Wietenberg se constată o serie de transformări importante, ilustrate în special prin prezența unor puternice influențe vestice din mediile Otomani târziu, Hügelgräberkultur și Suciu de Sus. Pe lângă aceste elemente vestice și eventual nordice, cultura Wietenberg a receptat și clare influențe răsăritene din partea culturii Noua. Din punct de vedere cronologic, cultura Wietenberg nu ar depăși sfârșitul etapei Reinecke Bz. C, eventual începutul perioadei Bz. D⁵⁸.

Printre cei care au susținut existența unei etape Wietenberg IV și în nord-vestul Transilvaniei se numără și I. Bejinariu⁵⁹. În așezarea de la Crasna el a identificat existența a două secvențe cronologice: una Wietenberg târziu și o alta Cehăluț⁶⁰.

În scurtul raport privind cercetările de la Pălatca, M. Rotea rămâne la vechile opinii, atribuind situl de aici grupului Bădeni III-Deva⁶¹.

Cu ocazia unui simpozion internațional desfășurat la Baia Mare, în octombrie 1998, Fl. Gogâltan a reluat discuția cu privire la cronologia bronzului târziu din centrul și nordul Transilvaniei. Prima etapă a bronzului târziu (Bz. B2-C central-european) s-ar caracteriza prin evoluția fazei finale a culturii Wietenberg (IV) și prin apariția primelor elemente estice Noua. Primele contacte dintre cele două medii culturale au loc încă de la acest orizont. Depresiunea Șimleului și valea Zalăului este ocupată, la sfârșitul acestei etape, de grupul Cehăluț, cel care exercită o influență puternică asupra comunităților Wietenberg târziu. În nordul Transilvaniei se răspândesc purtătorii culturii Suciu de Sus, aflați în faza a II-a de evoluție, care sunt răspunzători de încetarea locuirii Wietenberg III în acest areal. O serie de descoperiri, printre care și așezarea de la Cășeu, permit stabilirea unui paralelism Suciu de Sus II-Wietenberg IV. Din punct de vedere al cronologiei absolute, s-a considerat că începutul bronzului târziu poate fi plasat înainte de 1500 BC. Bronzul târziu II în centrul și nordul Transilvaniei se caracterizează printr-un proces complex de amestec cultural și o nouă perioadă de înflorire a metalurgiei bronzului și a aurului. Din punct de vedere cultural, asistăm la apariția unei sinteze culturale între faza târzie a culturii Wietenberg și cultura Noua. Acestui areal cultural îi este

⁵⁷ Pare 1999, Tab. 7.

⁵⁸ Ciugudean 1997, p. 79-81.

⁵⁹ Bejinariu 2001, p. 158, 161-162.

⁶⁰ Bejinariu, Lakó 2000, p. 175-176.

⁶¹ Rotea 1997, p. 13-19.

caracteristică practica depunerii depozitelor de bronzuri în care tipurile principale sunt secerile cu cârlig și celturile de tip transilvănean, orizont denumit de către C. Kacsó de tip Ruginoasa-Cara. În nordul Transilvaniei, zonă mai bine cercetată datorită strădaniilor lui C. Kacsó, asistăm la formarea grupului Lăpuș, pe baza vechiului fond reprezentat de cultura Suciu de Sus, și la „moda” de a depune topoare cu disc și spin de tip B3 și B4 ce caracterizează, în opinia aceluiași cercetător, orizontul de depozite de tip Uriu-Opály. Ca datare absolută, se propunea situarea începutului acestei etape în secolul al XIV-lea BC. Bronzul târziu III din centrul Transilvaniei era văzut ca o etapă diferită de acea sinteză Wietenberg târziu-Noua. Alături de o serie de materiale, precum cele de la Morești-Podei, ori altele inedite, aflate în colecțiile muzeului din Târgu Mureș, se adaugă așezarea de la Uioara de Jos, ca și alte descoperiri definite de H. Ciugudean ca și Cugir-Band, caracteristice așa-numitei perioade „Hallstatt A din centrul Transilvaniei”. Relația dintre descoperirile de bronzuri de tip Cincu-Suseni și aceste realități culturale este dovedită de depozitul de bronzuri de la Cugir. În nordul Transilvaniei, cea de-a doua etapă a grupului Lăpuș s-ar dezvolta de la sfârșitul perioadei Reinecke Bronz D până la sfârșitul perioadei Ha A. Finalul epocii bronzului în zona discutată ar fi marcat de răspândirea complexului Gáva-Holíhrady, proces ce are loc în etapa Ha A₂⁶². O schiță apropiată a bronzului târziu de pe cursul mijlociu al Mureșului a fost propusă și de G. Rustoiu⁶³.

În sinteza sa privind înmormântările culturii Noua, E. Sava considera că în Transilvania ar exista un grup local puternic influențat de cultura Wietenberg⁶⁴. Acesta ar fi contemporan cu etapele târzii (C-D) ale culturii Wietenberg și cu cultura Suciu de Sus. Din punct de vedere cronologic, s-ar plasa între perioada Reinecke Bronz C și începutul etapei Ha A (sec. XVI-XIII BC)⁶⁵. Aceleași sincronisme se regăsesc și în ultima sa monografie referitoare la așezările din perioada târzie a epocii bronzului în spațiul pruto-nistean⁶⁶.

În raportul sintetic privind cercetările de la Gligorești a fost reluată discuția privind bronzul târziu din centrul Transilvaniei. Dacă bronzului târziu I (Bz. C central-european) i-au fost atribuite o serie de situri Wietenberg IV (Cluj-Becaș, Măhăceni, dar și altele), precum și pătrunderea primelor comunități Noua în Transilvania, etapei bronz târziu II (Bz. D central european) i-ar fi caracteristică o sinteză de elemente Wietenberg și

⁶² Gogâltan 2001, p. 196-199.

⁶³ Rustoiu 2000, p. 161-175.

⁶⁴ Sava 2002, p. 218.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 220; Sava, Kaiser 2011, p. 377-397.

⁶⁶ Sava 2014, p. 518-522.

Noua, denumită *de tip Gligorești*⁶⁷. Limita superioară a acestui nou stil ceramic (datat în Bronz târziu III) ar fi marcată de cele două grupuri definite anterior de H. Ciugudean ca fiind caracteristice așa-numitei perioade Hallstatt A în centrul Transilvaniei: Uioara de Jos și Cugir-Band. Un alt lot de materiale specifice acestui grup a fost publicat ulterior. Este vorba despre inventarul unei locuințe cercetate în apropierea Gligoreștiului, la Iernut-Cătunul Sf. Gheorghe. Prezența unor certe elemente Noua și a unui *Warzenmadel* la Palatca au fost argumentele pentru cuprinderea acestui sit printre descoperirile *grupului Gligorești* și atribuirea sa etapei Bronz târziu II, contrar opiniei lui M. Rotea⁶⁸.

Prelucrarea materialelor din vechile săpături de la Sebeș-*Podul Pripocului* i-au prilejuit lui C. I. Popa câteva considerații privind bronzul târziu pe cursul Mureșului mijlociu⁶⁹. În primul rând, este acceptată existența în etapa Bronz târziu II a aceluși *grup Gligorești*, ca o sinteză între fondul local Wietenberg IV și cultura Noua⁷⁰. În sud-vestul Transilvaniei, pentru aceeași secvență cronologică, a fost conturat un nou grup, denumit Deva-Românești, care a ocupat vechea arie din Bronzul târziu I a grupului Balta Sărată. Etapei următoare, Bronz târziu III (Ha A) în centrul și sudul Transilvaniei, îi sunt caracteristice comunitățile grupului Cugir-Band și o nouă realitate culturală, denumită Susani-Simeria. Momentul sfârșitului epocii bronzului este greu de surprins, dar el este marcat de apariția culturii Gáva, nu mai devreme de Ha A2 sau, cel mai probabil, în Ha B1⁷¹.

Noi opinii privind bronzul târziu în centrul și sudul Transilvaniei sunt avansate de către H. Ciugudean, cu ocazia simpozionului internațional dedicat problematicii sfârșitului mileniului II BC în Câmpia Tisei și în Transilvania. Este vorba despre adoptarea parțială și pentru spațiul intracarpatic a sistemului cronologic al bronzului târziu din Ungaria, așa cum a fost propus de C. Kacsó cu mai bine de 25 de ani în urmă⁷². Ca o noutate, bronzul târziu (etapa a IV-a) a fost prelungit până la orizontul Ha B₂, caracteristica acestei etape fiind răspândirea stilului ceramic „Gáva II”⁷³. Ultima fază din evoluția culturii Gáva (Gáva III) ar aparține unei perioade de tranziție de la bronzul târziu la prima epocă a fierului (Ha B₂-B₃). Argumentele ar fi:

„[...] the iron tools and weapons become frequent and the bimetallic (iron + bronze) hoards represent a new type of depositional practice. However,

⁶⁷ Gogâltan *et alii* 2004, p. 73-74.

⁶⁸ Gogâltan 2009, p. 119.

⁶⁹ Popa, Totoianu 2010a, p. 85-119; Popa, Totoianu 2010b, p. 171-292.

⁷⁰ Popa, Totoianu 2010a, p. 92, 94-95, 97; Popa, Totoianu 2010b, p. 187, 189, 191, 195.

⁷¹ Popa, Totoianu 2010a, p. 96-97; Popa, Totoianu 2010b, Tab. 1.

⁷² Kacsó 1990.

⁷³ Ciugudean 2009, fig. 2; Ciugudean 2010, p. 172, fig. 4; Ciugudean 2011, fig. 3.

the settlement pattern does not change, the hillforts are still used and the types of bronze objects are still related to the Late Bronze Age shapes”⁷⁴.

Începutul primei epoci a fierului în Transilvania ar fi marcată de răspândirea culturii Basarabi (Ha C₁). În opinia lui H. Ciugudean, Bronzul târziu I este reprezentat în vestul Transilvaniei de ultima fază (a IV-a) din evoluția culturii Wietenberg, în sudul Transilvaniei de pătrunderea grupului Noua I, iar în nord-vestul și nordul Transilvaniei de grupele Suciul de Sus II și Cehăluț. Pentru Bronzul târziu II, Ciugudean nu acceptă existența aceluși grup Gligorești (Wietenberg + Noua), considerând că acum se răspândește în centrul și sud-vestul Transilvaniei cultura Noua II⁷⁵. În vestul Transilvaniei evoluează grupele Igrita și etapa târzie Cehăluț, iar în nord cultura Lăpuș. La sfârșitul acestei etape și-ar face prezența primele elemente ale grupului Cugir-Band⁷⁶. Bronzul târziu III ar avea două etape. Bronzul IIIa este marcat de grupul Cugir-Band, în vestul Transilvaniei, ultima etapă Noua (a III-a) în sud-est și Lăpuș II, alături de primele elemente Gáva (Gáva Ia) în nord-vestul arealului. Bronzul târziu IIIb presupune răspândirea culturii Gáva timpurie (Gáva Ib) în centrul și sudul Transilvaniei

⁷⁴ Ciugudean 2010, p. 173.

⁷⁵ Contraargumentele ar fi următoarele: „Furthermore, just like the previous proposal, it also undermines the definition of the Wietenberg IV phase. There is a notable difference between the ‘cohabitation’ between the late Wietenberg and Noua communities, and a cultural synthesis, which might also call for a reassessment of the dating” (Ciugudean 2010, p. 158). De asemenea, „[...] the Gligorești group has also been put forth without the basis of the publication of a single closed complex from the eponymous site. There are however two initial excavation reports” (*ibidem*, p. 158, nota 18) ori „The presence in this area of the Noua necropolis from [...] invalidates the idea of a coexistence with the ‘Gligorești group’” (*ibidem*, p. 163). Nu avem ce comenta aceste opinii de vreme ce complexul de la Iernut-Cătunul Sf. Gheorghe, aflat chiar în zona discutată, considerat reprezentativ pentru orizontul cu descoperiri de tip Gligorești (Gogâltan 2009), nu a fost în niciun fel analizat, chiar dacă articolul a fost menționat. De asemenea, în paginile următoare ale articolului se vorbește despre „A second set of Wietenberg-Noua connections” (Ciugudean 2010, p. 159), „The late Wietenberg cremation graves from Florești-Polus prove the same aspect, as they either precede or are simultaneous with the Noua necropolis from the same location”, „In the Someș Plateau the late Wietenberg communities coexist with the Noua newcomers” (*ibidem*, p. 161) ori „After a short period of cohabitation with the late Wietenberg communities [...]” (*ibidem*, p. 164). Noile opinii ale lui H. Ciugudean referitoare la grupul Gligorești vor fi discutate mai jos.

⁷⁶ Ciugudean considera că acest grup ar fi pătruns dinspre nord-vestul Transilvaniei spre valea Mijlocie a Mureșului (*ibidem*, p. 172). O asemenea ipoteză nu este explicată mulțumitor și nici nu putea fi de vreme ce întreaga secvență era puțin cunoscută la acea dată. Noile descoperiri din nord-vestul Transilvaniei (Németi 2009; Bejinariu, Fazecaș 2014; Bejinariu *et alii* 2014) arată o evoluție locală a grupului Cehăluț, cu elemente atât diferite cât și asemănătoare cu cele din vestul și centrul Transilvaniei. De aceea, nu excludem o evoluție locală a orizontului Cugir-Band din vechiul fond Gligorești.

și chiar la sud de Carpați. Bronzul târziu IV este perioada când faza Gáva clasică (Gáva II) evoluează în întreaga Transilvanie.

Toată această dezbateră privind bronzul târziu din Transilvania, foarte sumar prezentată în paginile de mai sus, a cunoscut o nouă turnură odată cu publicarea recentă a unor probe AMS. În primul rând se remarcă cele șase probe din așezarea de la Rotbav, din sud-estul Transilvaniei⁷⁷. Una a fost atribuită orizontului Wietenberg II, două etapei Wietenberg III și trei culturii Noua. Valoarea probelor calibrate pentru etapa Wietenberg III în zona respectivă este 1501-1430 calBC (95,4% probabilitate), respectiv 1497-1416 (95,4% probabilitate). Cele trei probe atribuite culturii Noua se situează între 1415-1282 calBC (95,4% probabilitate) și 1284-1157 calBC (88,6% probabilitate). Cum era și firesc, comentariile nu au întârziat să apară. Pentru unii, datele absolute Wietenberg III ar fi mai târzii decât altele din situri contemporane din centrul și vestul Transilvaniei⁷⁸. Acest lucru este demonstrat de probele de la Alba Iulia-Recea, Sibișeni, Sighișoara-Dealul Viilor, Geoagiu de Sus-Viile Satului⁷⁹ sau Voivodeni-La Școală⁸⁰. În schimb, probele pentru cultura Noua corespund și altor descoperiri din Transilvania⁸¹.

La Micești-Cigașe, pe cursul mijlociu al Mureșului, au fost identificate mai multe orizonturi de locuire, din epoca cuprului până în perioada medievală timpurie⁸². Așezarea Wietenberg de aici a cunoscut două etape de evoluție, de-a lungul fazelor a III-a și a IV-a⁸³. Din oasele umane provenind din două *Sonderbestattungen*, dintre cele trei descoperite în așezarea Wietenberg IV⁸⁴, au fost recoltate probe AMS. Rezultatele s-au dovedit surprinzătoare: 1880-1693 calBC (95,4% probabilitate), respectiv 1745-1627 calBC (95,4% probabilitate)⁸⁵. În opinia lui G. Bălan, etapa Wietenberg IV aparține din punct de vedere al cronologiei relative, bronzului mijlociu, bronzul târziu fiind marcat în Transilvania de apariția culturii Noua. De asemenea, „[...] the first manifestations of the last Wietenberg phase can be placed by the beginning of the 17th century BC. The final part of Wietenberg culture is likely marked by the emergence of Noua culture before 1500 BC”⁸⁶. O datare așa de timpurie, în secolele XVIII-XVII BC,

⁷⁷ Dietrich 2014, Anhang 2.

⁷⁸ Gogâltan 2015, p. 78; Németh 2015b, p. 186-187.

⁷⁹ Ciugudean, Quinn 2015, tab. 1, fig. 4.

⁸⁰ Németh 2015b, fig. 4-6.

⁸¹ Ciugudean, Quinn 2015, tab. 2.

⁸² Bălan, Ota 2012.

⁸³ Bălan 2014a.

⁸⁴ Bălan 2014b.

⁸⁵ Bălan, Quinn 2014, fig. 1.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 126.

pentru secvența Wietenberg IV, a fost pusă la îndoială și de H. Ciugudean, invocându-se „An aquatic reservoir effect might be suspected for the high dates of the Wietenberg human bone samples at Micești-Cigașe site”⁸⁷.

Trei probe AMS au fost recoltate la Voivodeni, dintr-un sit de pe cursul superior al Mureșului, de la trei schelete umane descoperite într-o groapă atribuită aceleiași categorii de *Sonderbestattungen*. Materialul arheologic a fost atribuit stilului ceramic Wietenberg III. Probele calibrate 2σ indică o perioadă de timp destul de largă, ce acoperă secolele XVIII-XVII BC, fiind astfel contemporane cu cele de la Micești-Cigașe. În opinia lui R. E. Németh „These new ¹⁴C dates raise new questions about an eventual synchronous evolution of the 3rd and the 4th phase of the Wietenberg ceramic style somewhere in the 17th century BC, instead of a chronological succession.”⁸⁸.

Tot cu ocazia simpozionului internațional de la Târgu Mureș dedicat cronologiei epocii bronzului din Bazinul Carpatic, H. Ciugudean și C. P. Quinn aduceau importante precizări privind datarea absolută a bronzului târziu din Transilvania. În primul rând se remarcă publicarea a două noi probe AMS pentru etapa Wietenberg III (Alba Iulia-Recea și Sibîșeni), a trei probe pentru o secvență Wietenberg III/IV și IV de la Geoagiu de Sus-Viile Satului și a încă cinci probe pentru diferite stiluri ceramice atribuite bronzului târziu (Valea Viilor, Teiuș-Fântâna Viilor, Alba Iulia-Bazinul Olimpic, Geoagiu de Sus-Fântâna Mare)⁸⁹. Pe baza probelor AMS și a noilor descoperiri arheologice, H. Ciugudean propune un nou tabel cronologic al bronzului mijlociu și târziu din Transilvania. Astfel, etapa Wietenberg IV s-ar încadra, din punct de vedere al cronologiei relative, în bronzul mijlociu, începutul bronzului târziu fiind marcat de existența probabilă a grupului Gligorești și a culturii Noua I. Din punct de vedere al cronologiei absolute, momentul se plasează undeva pe la 1500 BC. În rest, autorul păstrează cronologia mai veche, în care în Bronzul târziu II evoluează cultura Noua II, urmată de grupul Cugir-Band și etapa Noua III.

Din așezarea Wietenberg de la Luduș, tot pe valea Mureșului, nu foarte departe de Gligorești, au fost publicate recent un număr de șase probe AMS atribuite unor secvențe de locuire Wietenberg III și Wietenberg IV⁹⁰. Din nefericire, ele nu sunt foarte precise. Una sigură (LUD-5 R_Date 3422 ± 36, 1876-1629 calBC) oferă probabil poziția cronologică reală pentru etapa Wietenberg III. Două probe recoltate din omoplați crestați (LUD-3 R_Date 3147 ± 66 și LUD-4 R_Date 3101 ± 66) sunt în orice caz mai târzii decât omoplatul crestat de la Gligorești, prezentat mai jos.

⁸⁷ Ciugudean, Quinn 2015, p. 153.

⁸⁸ Németh 2015b, p. 187.

⁸⁹ Ciugudean, Quinn 2015, tab. 1-2, fig. 4-5.

⁹⁰ Berecki 2016.

Ceea ce se cunoștea despre cronologia bronzului timpuriu și mijlociu în extremitatea estică a Bazinului Carpatic până în 2014 a fost sintetizat în volumul aceluiași simpozion de la Târgu Mureș. Concluzia aceluși studiu a fost că „The present review shows, once again, that we still have more questions than answers regarding some Bronze Age cultural aspects on the eastern frontier of the Carpathian Basin”⁹¹. Debutul bronzului târziu a fost conturat ceva mai convingător prin publicarea a trei noi probe AMS din necropola de la Pecica-*Situl 14*, pe cursul inferior al Mureșului, a unei date din ultimul nivel de locuire din tell-ul de la Toboliu-*Dâmbu Zănăcanului*, lângă Oradea, a două date din așezarea de la Vlaha-*Pad*, lângă Cluj-Napoca, și a uneia de la Gligorești-*Holoame*, tot în vestul Transilvaniei⁹².

În contextul discuției de față, ne interesează probele de la Vlaha-*Pad* (**fig. 9**) și, evident, cea de la Gligorești-*Holoame* (**fig. 10**). Între cele două așezări distanța nu este foarte mare, de doar cca. 50 km în linie dreaptă, dar ele se află amplasate în două bazine hidrografice separate: Someșul Mic și Mureș. Așa cum se poate vedea, rezultatele celor trei probe AMS sunt foarte apropiate. Cele de la Vlaha provin din complexe Wietenberg IV⁹³, iar cea de la Gligorești a fost prelevată din omoplutul crestă ilustrat la **pl. 15/8**. Acest tip de piesă din os este considerată o unealtă care se răspândește în Transilvania odată cu pătrunderea comunităților Noua⁹⁴. Așa cum am văzut, pe baza altor argumente, majoritatea specialiștilor au susținut, mai nou, apariția stilului ceramic Noua în Transilvania încă din secolul al XVI-lea BC. Omoplutul crestă de la Gligorești vine încă o dată în sprijinul acestei ipoteze. Contemporaneitatea, cel puțin parțială, între comunitățile Wietenberg IV și cele Noua a fost și ea afirmată de nenumărate ori în ultima vreme. Rezultatul probelor AMS de la Micești l-au determinat pe G. Bălan să atribuie etapa Wietenberg IV bronzului mijlociu, și să dateze începutul acestui nou stil ceramic în secolul al XVII-lea BC. H. Ciugudean acceptă plasarea secvenței Wietenberg IV în bronzul mijlociu, dar nu este de acord cu o datare atât de timpurie a începutului acestei faze. Așa cum am văzut, R. E. Németh a sugerat posibilitatea ca în spații diferite comunitățile Wietenberg III să fie contemporane cu cele Wietenberg IV.

După cum se poate observa, ca și în cazul bronzului timpuriu și mijlociu⁹⁵ sau a așa-numitei „perioade Ha A”⁹⁶, cercetările arheologice recente, însoțite de date AMS, au modificat substanțial ordonările

⁹¹ Gogâltan 2015, p. 80.

⁹² *Ibidem*, fig. 18-20, 22, 27-29.

⁹³ Németh 2015a.

⁹⁴ Bălășescu, Dietrich 2009.

⁹⁵ Gogâltan 2015.

⁹⁶ Gogâltan *et alii* 2015, p. 93-102.

cronologice relative anterioare. Este firesc ca unii specialiști să-și schimbe opiniile în funcție de noile rezultatele ale cercetărilor, în fața presiunii

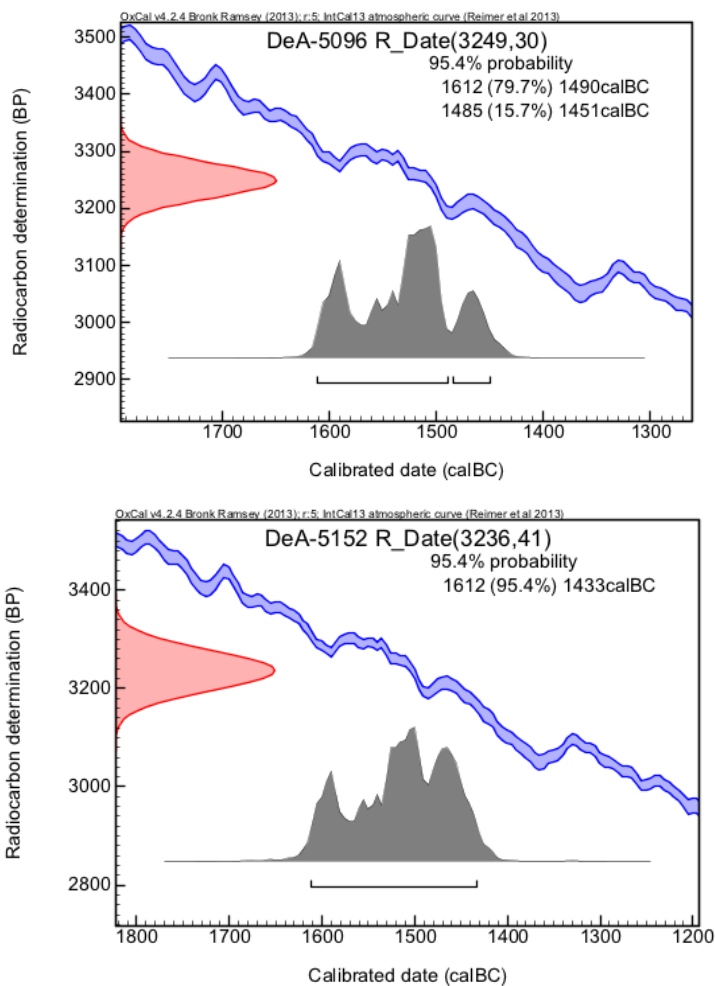

Fig. 9. Date AMS de la Vlaha-Pad

istoriografice sau chiar a unor afinități interpersonale. Prin aceasta însă nu se face decât să se îngroașe paginile în care se prezintă istoricul cercetărilor unei perioade. De aceea, poate mai înțelept ar fi ca în această etapă a cercetărilor efortul nostru să se îndrepte spre publicarea unor descoperiri care să fie însoțite și de probe ^{14}C . Nu putem preciza acum cu certitudine când se sfârșește așezarea de la Gligorești, cu toate că analogiile, amplu discutate recent⁹⁷, ne duc până spre începutul aceluși bronz târziu III (Ha A).

⁹⁷ *Ibidem*.

De asemenea, este imposibil de spus dacă *Holoamele* de la Gligorești au fost locuite constant pe parcursul celor câtorva sute de ani cât durează bronzul târziu sau doar sezonier. Stratigrafia, consistentă în anumite zone, ne arată doar că acest grind a fost un loc atractiv pentru diversele comunități din a doua jumătate a mileniului al II-lea BC.

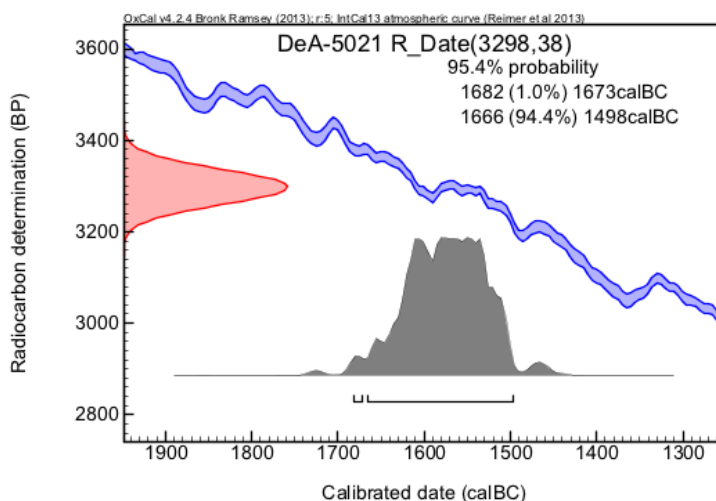

Fig. 10. Date AMS de la Gligorești-*Holoame* prelevate din nivelul aparținând bronzului târziu

Există în Transilvania un orizont cu descoperiri ca cele de la Gligorești în care omoplații crestați sau fragmente ceramice considerate caracteristice stilului Noua apar, în complexe, împreună cu elemente locale Wietenberg IV? Noi credem în continuare că da, iar descoperirile de la Iernut-Cătunul Sf. Gheorghe, și nu numai, fac dovada acestei realități. Asemenea comunități puteau fi contemporane în spații mai mult sau mai puțin apropiate cu altele care continuă tradiția ceramicii locale Wietenberg IV sau care au rămas conservatoare în a-și păstra identitatea stilului ceramic Noua. De aceea, trebuie reconsiderată plasarea acestui orizont doar în etapa Bronz târziu II, iar în fața noilor evidențe acceptată o datare mai timpurie a sa și în Bronz târziu I. Când este adoptat noul stil ceramic Cugir-Band (Bronz târziu III - Ha A), atât din punct de vedere al cronologiei relative, dar mai ales al celei absolute, este greu de precizat și rămâne în fața cercetărilor viitoare găsirea acestui răspuns.

Gligorești-Holoame: A Late Bronze Age Settlement in Transylvania

(Abstract)

The village of Gligorești (Luna commune, Cluj County) is located in western Transylvania, close to the administrative borders of three counties: Cluj, Mureș and Alba. Today the site presents itself as an ellipsoidal mound, rising around 8 m above the surrounding landscape. The top plateau currently measures 165 m by 50 m. Systematic archaeological investigations were conducted here in 1990 and between 1994 and 1997 covering a total area of 497.25 m². Traces of habitation from several periods were discovered and assigned to the Neolithic, the Late Copper Age (Coțofeni), the Early Bronze Age, the Late Bronze Age, the First Iron Age and the Roman period.

The Late Bronze Age habitation is the most substantial (cultural layer up to 80 cm thick) and it was attributed to the so-called *Gligorești type* discoveries, which in fact represent a combination of local (Wietenberg IV) and foreign (Noua) elements. The first stages of the settlement were dated to the sixteenth century BC (Late Bronze Age I), an assumption supported by an AMS sample collected from an incised scapula. The final stages of the settlement are uncertain, as ceramic analogies were found in sites attributed to the second Late Bronze Age phase (Central European Bz D), as well as in sites assigned to the so-called Late Bronze Age III (Ha A).

The present study represents an extended, Romanian version of an article which was published in German in Chișinău (Gogâltan, Popa 2016).

Explanation of Figures

- Fig. 1.** Location of Gligorești (qtd. in www.maps.google.com).
- Fig. 2.** Austrian map (1767-1773) illustrating the village of Gligorești (Sz. Márton) and the *Holoame* mound (marked with a green arrow).
- Fig. 3.** The topographic map of the site from *Gligorești-Holoame*, with the excavations conducted in 1990, 1994-1996.
- Fig. 4.** *Gligorești-Holoame*. Western profile of section S1/1994: 1 - Roman layer; 2 - Late Bronze Age layer; 3 - Early Bronze Age layer; 4 - Coțofeni layer; 5 - late Neolithic layer; 6 - archaeologically sterile gravel; 7 - native rock.
- Fig. 5.** *Gligorești-Holoame*. Northern profile of section S3/1996: 1 - Roman layer; 2 - Late Bronze Age layer; 3 - Early Bronze Age layer; 4 - Coțofeni layer; 5 - late Neolithic layer; 6 - archaeologically sterile gravel; 7 - native rock; 8 - Late Bronze Age feature.
- Fig. 6.** *Gligorești-Holoame*. Partial profile of section S2/1995: 1 - Roman layer; 2 - Latène feature; 3 - First Iron Age layer; 4 - Late Bronze Age layer; 5 - Early Bronze Age layer; 6 - Coțofeni layer; 7 - late Neolithic layer; 8 - archaeologically sterile gravel; 9 - bases of Roman walls; 10 - brick; 11 - charcoal; 12 - archaeological deposit with mixed discoveries.
- Fig. 7.** *Gligorești-Holoame*. Late Bronze Age features: V3/1995 (1); B3/1995 (2) and G5/1995 (3).
- Fig. 8.** *Gligorești-Holoame*. Late Bronze Age ceramic vessel, *in situ* (1) and after restoration (2).
- Fig. 9.** AMS dates from *Vlaha-Pad*.
- Fig. 10.** AMS data from *Gligorești-Holoame*.

- Pl. 1.** Gligorești-*Holoame*. Pottery (1-5), “stick-heads” (6-7), and spindle whorl (8) assigned to the Late Bronze Age (5-6 - qtd. in Gogâltan, Florea 1994).
- Pl. 2.** Gligorești-*Holoame*. Late Bronze Age pottery.
- Pl. 3.** Gligorești-*Holoame*. Late Bronze Age pottery.
- Pl. 4.** Gligorești-*Holoame*. Pottery fragments recovered from the dwelling structure discovered in C4/1997.
- Pl. 5.** Gligorești-*Holoame*. Late Bronze Age pottery.
- Pl. 6.** Gligorești-*Holoame*. Late Bronze Age pottery.
- Pl. 7.** Gligorești-*Holoame*. Late Bronze Age pottery.
- Pl. 8.** Gligorești-*Holoame*. Late Bronze Age pottery.
- Pl. 9.** Gligorești-*Holoame*. Late Bronze Age pottery.
- Pl. 10.** Gligorești-*Holoame*. Pottery fragments (1-4, 6-7) and a bronze needle (5) assigned to the Late Bronze Age.
- Pl. 11.** Gligorești-*Holoame*. Late Bronze Age pottery fragments recovered from the dugout structure B 7/1995.
- Pl. 12.** Gligorești-*Holoame*. Late Bronze Age pottery.
- Pl. 13.** Gligorești-*Holoame*. Late Bronze Age pottery fragments recovered from the feature discovered in Caseta 2/1997.
- Pl. 14.** Gligorești-*Holoame*. Late Bronze Age pottery (3 - after Gogâltan, Florea 1994).
- Pl. 15.** Gligorești-*Holoame*. Bone (1-3, 5-8) and antler (4) artefacts assigned to the Late Bronze Age (5-8 - after Gogâltan *et alii* 2004).

Abrevieri bibliografice

- Aldea *et alii* 1998 - Ioan Al. Aldea, Florin Gogâltan, Adrian Ursuțiu, *Gligorești, com. Luna, jud. Cluj*, în *CCA. Campania 1997*, Călărași, 1998, p. 22-23.
- Andrițoiu, Vasiliev 1993 - Ioan Andrițoiu, Valentin Vasiliev, *Câteva considerații privind cultura Noua în Transilvania*, în *Apulum*, XXVII-XXX, 1990-1993, p. 121-146.
- Bajusz 2005 - István Bajusz (ed.), *Téglás István jegyzetei. Régészeti feljegyzések*, Kolossvár (Cluj-Napoca), 2005.
- Bălan 2014a - Gabriel Bălan, *Așezarea Wietenberg de la Micești*, în *Terra Sebus*, 6, 2014, p. 25-86.
- Bălan 2014b - Gabriel Bălan, *Deviant Burials of Wietenberg Culture at Micești-Cigaș (Alba County, Romania)*, în *Gligor* 2014, p. 95-118.
- Bălan, Ota 2012 - Gabriel Bălan, Radu Ota, *Situl arheologic de la Micești-Cigaș (mun. Alba Iulia, jud. Alba)*, în *Apulum*, XLIX, 2012, p. 41-58.
- Bălan, Quinn 2014 - Gabriel Bălan, Colin P. Quinn, *Radiocarbon Data of Funerary Discoveries from Middle Bronze Age Settlement at Micești-Cigaș (Alba County, Romania)*, în *Gligor* 2014, p. 119-126.
- Bălășescu, Dietrich 2009 - Andrei Bălășescu, Laura Dietrich, *Observații privind utilizarea omoplaților creștați din cultura Noua, pe baza materialului de la Rotbar, jud. Brașov*, în *AnB*, XVII, 2009, p. 33-46.
- Bărbulescu 1987 - Mihai Bărbulescu, *Din istoria militară a Daciei romane. Legiunea V Macedonica și castrul de la Potaissa*, Cluj-Napoca, 1987.
- Bejinariu 2001 - Ioan Bejinariu, *Late Bronze Age in the Depression of Șimleu*, în Kacsó 2001, p. 157-174.

- Bejinariu, Lakó 2000 - Ioan Bejinariu, Éva Lakó, *Contribuții la cunoașterea bronzului târziu din nord-vestul României. Așezarea de la Crasna*, în *ActaMP*, XXIII/1, 2000, p. 153-219.
- Bejinariu, Fazecaș 2014 - Ioan Bejinariu, Gruia Fazecaș, *Materiale ceramice din epoca bronzului descoperite la Suplacu de Barcău-„Dealul Roșu”, jud. Bibor*, în Gruia Fazecaș (coord.), *Studii de arheologie. În onoare Doina Ignat*, Oradea, 2014, p. 161-177.
- Bejinariu et alii 2014 - Ioan Bejinariu, Dan Băcuet-Crișan, Dan Culic, *Cercetări arheologice preventive pe traseul Autostrăzii Transilvania. Descoperirile Bronzului Târziu din zona comunei Marca, județul Sălaj, Cluj-Napoca, Zalău*, 2014.
- Berecki 2016 - Sándor Berecki, *The Bronze Age Site from Luduş*, Târgu Mureș, 2016.
- Berecki et alii 2009 - Sándor Berecki, Rita E. Németh, Botond Rezi (eds), *Bronze Age Communities in the Carpathian Basin. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș, 24-26 October 2008*, Cluj-Napoca, 2009.
- Boroffka 1994 - Nikolaus Boroffka, *Die Wietenberg-Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung der Bronzezeit in Südoesteuropa*, Bonn, 1994.
- Borș et alii 2014 - Corina Borș, Luciana Rumega-Irimuș, Vlad Rumega-Irimuș, *Noi date privind epoca târzie a bronzului pe valea mijlocie a Mureșului. Situl de la Aurel Vlaicu-Obreza, jud. Hunedoara*, în *ArheoVest*, II. *In Honorem Gheorghe Lazărovici. Interdisciplinaritate în Arheologie, Timișoara, 6 decembrie 2014*, Szeged, 2014, p. 273-294.
- Branga 1980 - Nicolae Branga, *Urbanismul Daciei romane*, Timișoara, 1980.
- Chidioșan 1980 - Nicolae Chidioșan, *Contribuții la istoria tracilor din nord-vestul României. Așezarea Wietenberg de la Derșida*, Oradea, 1980.
- Ciugudean 1994 - Horia Ciugudean, *The Hallstatt A Period in Central Transylvania*, în Horia Ciugudean, Nikolaus Boroffka (eds), *The Early Hallstatt Period (1200-700 B.C.) in South-Eastern Europe*, Alba Iulia, 1994, p. 25-40.
- Ciugudean 1996 - Horia Ciugudean, *Epoca timpurie a bronzului în centrul și sud-vestul Transilvaniei*, București, 1996.
- Ciugudean 1997 - Horia Ciugudean, *Cercetări privind epoca bronzului și prima vârstă a fierului în Transilvania*, Alba Iulia, 1997.
- Ciugudean 2000 - Horia Ciugudean, *Enoliticul final în Transilvania și Banat: cultura Coțofeni*, Timișoara, 2000.
- Ciugudean 2004 - Horia Ciugudean, *Descoperiri aparținând bronzului târziu pe cursul mijlociu al Mureșului*, în *Apulum*, XLI, 2004, p. 179-185.
- Ciugudean 2009 - Horia Ciugudean, *Bemerkungen zur Chronologie der befestigten Siedlung von Teleac*, în *AnB*, XVII, 2009, p. 67-87.
- Ciugudean 2010 - Horia Ciugudean, *The Late Bronze Age in Transylvania (With Primary Focus on the Central and Southern Areas)*, în *StComSM*, XXVI/I, 2010, 157-202.
- Ciugudean 2011 - Horia Ciugudean, *Periodizarea culturii Gáva în Transilvania în lumina noilor cercetări*, în *Apulum*, XLVIII, 2011, p. 69-102.
- Ciugudean, Quinn 2015 - Horia Ciugudean, Colin P. Quinn, *The End of the Wietenberg Culture in the Light of New ¹⁴C Dates and Its Chronological Relation towards the Noua Culture*, în Németh, Rezi 2015, p. 147-178.

- Daróczi, Ursuțiu 2015 - Tibor-Tamás Daróczi, Adrian Ursuțiu, *Worship, Habitation, Refuge: Bronze Age and Iron Age Sites of the Lower Feneș Valley*, Cluj-Napoca, 2015.
- Dietrich 2014 - Laura Dietrich, *Die mittlere und späte Bronzezeit und die ältere Eisenzeit in Südosiebenbürgen aufgrund der Siedlung von Rotbar*, Bonn, 2014.
- Ferencz 1997 - Iosif V. Ferencz, *Așezări din La Tène-ul timpuriu și mijlociu în bazinul central al Mureșului*, în *Apulum*, XXXIV, 1997, p. 79-92.
- Ferencz 2007 - Iosif V. Ferencz, *Celții pe Mureșul mijlociu. La Tène-ul timpuriu și mijlociu în bazinul mijlociu al Mureșului (sec. IV-II î. Chr.)*, Sibiu, 2007.
- Ferencz, Ferencz 2001 - Iosif V. Ferencz, Diana Ferencz, *Câteva considerații generale privind așezările datate în secolele III-II î. Chr. de pe cursul mijlociu al Mureșului*, în *RB*, XV, 2001, p. 39-53.
- Florescu 1991 - Adrian C. Florescu, *Repertoriul culturii Noua-Coslogeni din România. Așezări și necropole*, Călărași, 1991.
- Fodorean 2006 - Florin Fodorean, *Drumurile din Dacia romană*, Cluj-Napoca, 2006.
- Gligor 2009 - Mihai Gligor, *Așezarea neolitică și eneolitică de la Alba Iulia-Lumea Nouă în lumina noilor cercetări*, Cluj-Napoca, 2009.
- Gligor 2014 - Mihai Gligor (ed.), *Archaeobanatology: An Interdisciplinary Approach on Death from Prehistory to Middle Ages / AUASH*, 18/II, 2014.
- Gogâltan 1997 - Florin Gogâltan, *Gligorești-„Holoame”*, în Horia Ciugudean (ed.), *The Bronze Age Civilization in Transylvania*, Alba Iulia, 1997, p. 18-19.
- Gogâltan 2001 - Florin Gogâltan, *The Settlement of Cășeiu and Some Problems Concerning the Late Bronze Age in the Center and Northern Transylvania*, în Kacsó 2001, p. 191-214.
- Gogâltan 2009 - Florin Gogâltan, *A Late Bronze Age Dwelling at Iernut-Sfântu Gheorghe-Monument, Mureș County*, în Berecki et alii 2009, p. 103-141.
- Gogâltan 2015 - Florin Gogâltan, *The Early and Middle Bronze Age Chronology on the Eastern Frontier of the Carpathian Basin: Revisited After 15 Years*, în Németh, Rezi 2015, p. 53-95.
- Gogâltan, Florea 1994 - Florin Gogâltan, Gelu Florea, *Săpături arheologice la Gligorești-1990*, în *Apulum*, XXXI, 1994, p. 9-38.
- Gogâltan et alii 1992 - Florin Gogâltan, Sorin Cociș, Adela Paki, *Săpături de salvare la Cluj-Becaș - 1989*, în *EphNap*, II, 1992, p. 7-17.
- Gogâltan et alii 1995 - Florin Gogâltan, Adrian Ursuțiu, Ioan Al. Aldea, *Gligorești, jud. Cluj*, în *CCA. Campania 1994*, Cluj-Napoca, 1995, p. 36.
- Gogâltan et alii 1996a - Florin Gogâltan, Adrian Ursuțiu, Ioan Al. Aldea, *Gligorești, jud. Cluj*, în *CCA. Campania 1995*, Brăila, 1996, p. 51-52.
- Gogâltan et alii 1996b - Florin Gogâltan, Adrian Ursuțiu, Ioan Al. Aldea, *Gligorești*, în *BulThrac*, III, 1996, p. 25.
- Gogâltan et alii 1997 - Florin Gogâltan, Ioan Al. Aldea, Adrian Ursuțiu, *Gligorești, jud. Cluj*, în *CCA. Campania 1996*, București, 1996, p. 22.
- Gogâltan et alii 1999 - Florin Gogâltan, Adrian Ursuțiu, Ioan Al. Aldea, *Gligorești, „La Holoame”, com. Luna, jud. Cluj*, în *CCA. Campania 1998*, Vaslui, 1999, p. 49-50.

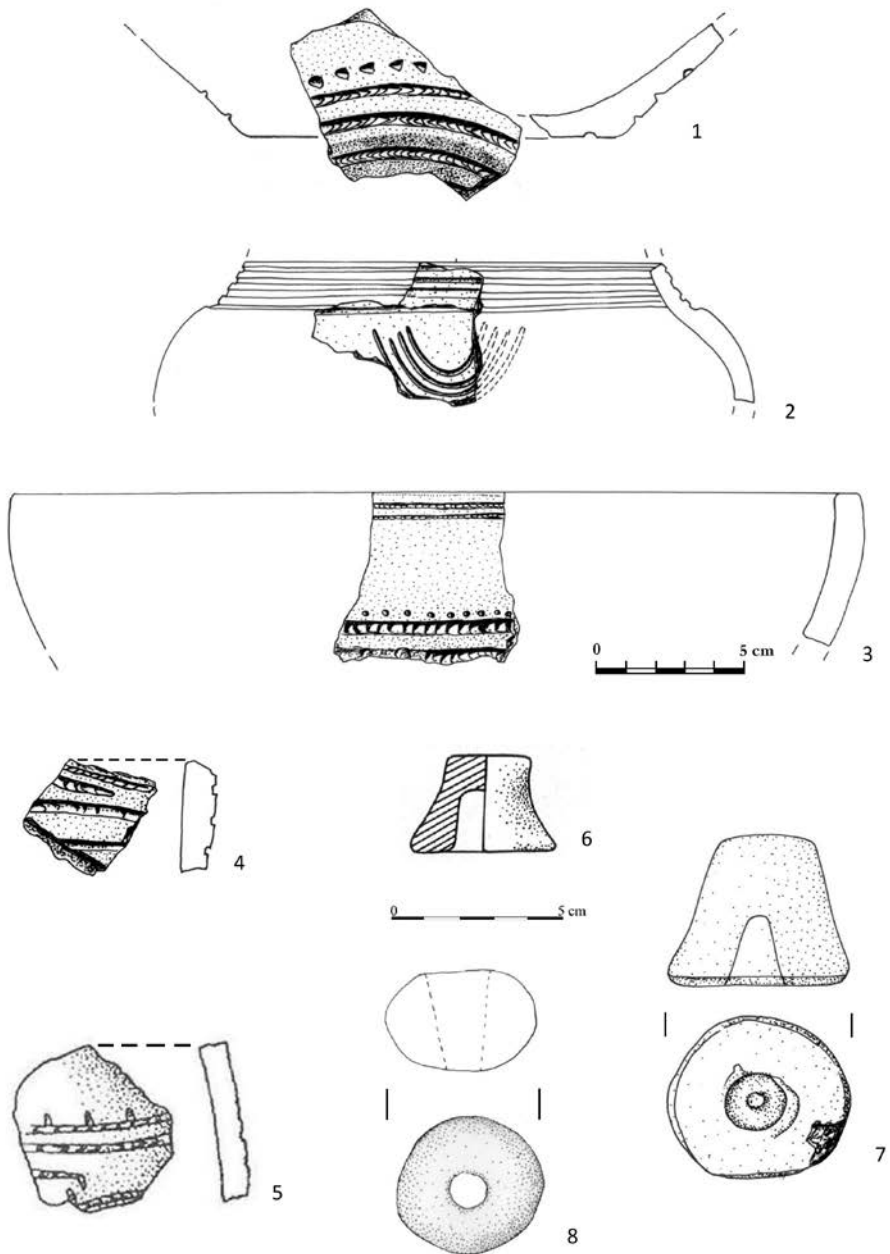
- Gogâltan *et alii* 2004 - Florin Gogâltan, Ioan Al. Aldea, Adrian Ursuțiu, *Raport preliminar asupra investigațiilor arheologice de la Gligorești-„Holoame”, com. Luna, jud. Cluj (1994-1996)*, în *Apulum*, XLI, 2004, p. 61-101.
- Gogâltan *et alii* 2011 - Florin Gogâltan, Rita E. Németh, Emese Apai, *Eine rituelle Grube bei Vlaba, Gemeinde Sävädösla (Kreis Cluj)*, în Sándor Berecki, Rita E. Németh, Botond Rezi (eds), *Bronze Age Rites and Rituals in the Carpathian Basin: Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș 8-10 October 2010*, Târgu Mureș, 2011, p. 163-183.
- Gogâltan *et alii* 2015 - Florin Gogâltan, Mihaela Savu, Imola Kelemen, *Măini magice? Un complex aparținând bronzului târziu de la Vlaba-Pad (jud. Cluj)*, în *Terra Sebus*, 7, 2015, p. 73-122.
- Gogâltan, Popa 2016 - Florin Gogâltan, Cristian I. Popa, *Gligorești „Holoame” (Kreis Cluj). Eine spätbronzezeitliche Siedlung aus Mittelsiebenbürgen*, în Aurel Zanoci, Elke Kaiser, Maya Kashuba, Elena Izbitser, Mihail Băț (eds), *Mensch, Kultur und Gesellschaft von der Kupferzeit bis zur Frühen Eisenzeit im nördlichen Eurasien. Beiträge zu Ehren zum 60. Geburtstag von Eugen Sava. Man, Culture, and Society from the Copper Age Until the Early Iron Age in Northern Eurasia. Contributions in Honour of the of the 60th Anniversary of Eugen Sava / Tyrægetia International*, I, Chișinău, 2016, p. 181-202.
- Gudea 2008 - Nicolae Gudea, *Așezări rurale în Dacia romană (106-275 p. Chr.). Schiță pentru o istorie a agriculturii și satului daco-roman*, Oradea, 2008.
- Horedt 1960 - Kurt Horedt, *Die Wietenbergkultur*, în *Dacia*, n.s., IV, 1960, p. 107-137.
- Ipolyi 1861 - Arnold Ipolyi, *Magyar régészeti repertorium*, în *ArchKözl*, 2, 1861, p. 189-282.
- Kacsó 1990 - Carol Kacsó, *Bronzul târziu în nord-vestul României*, în *SympThrac*, 8, 1990, p. 41-50.
- Kacsó 2001 - Carol Kacsó (ed.), *Der nordkarpatischen Raum in der Bronzezeit. Symposium Baia Mare, 7.-10. Oktober 1998*, Baia Mare, 2001.
- Könyöki, Nagy 1905 - József Könyöki, Géza Nagy, *A középkori várak különöste kintettel Magyarországra*, Budapest, 1905.
- Marc 2012 - Antoniu Marc, *Considerații cu privire la „capetele de băi” din cultura Wietenberg*, în *Sargetia*, II (XXXIX), 2012, p. 91-100.
- Molnár 1998 - Zsolt Molnár, *Propuneri ipotetice pentru modelul dinamicii așezărilor din epoca bronzului pe valea superioară a Mureșului*, în *Sargetia*, XXVII/1, 1997-1998, p. 129-147.
- Molnár 2000 - Zsolt Molnár, *Despre cronologia bronzului timpuriu pe valea superioară a Mureșului*, în *ActaMP*, XXIII/I, 2000, p. 29-54.
- Németh 2015a - Rita E. Németh, *Contribuții privind perioada târzie a epocii bronzului în podișul Transilvaniei. Așezarea de la Vlaba-Pad*, teză de doctorat, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2015.
- Németh 2015b - Rita E. Németh, *The Middle Bronze Age “Mass Grave” from Voivodeni-La Școală: A Chronological Approach*, în Németh, Rezi 2015, p. 179-199.

- Németh, Rezi 2015 - Rita E. Németh, Botond Rezi (eds), *Bronze Age Chronology in the Carpathian Basin: Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureş 2-4 October 2014*, Cluj-Napoca, 2015.
- Németi 2009 - János Németi, *The Hajdúbagos / Pişcolt-Cebăluţ Group*, în Berecki, Németh, Rezi 2009, p. 203-221.
- Orbán 1871 - Balázs Orbán, *A Székelyföld leírása*, IV, Pest, 1871.
- Pare 1999 - Christopher Pare, *Beiträge zum Übergang von der Bronze- zur Eisenzeit in Mitteleuropa. Teil I: Grundzüge der Chronologie im östlichen Mitteleuropa (11.-8. Jahrhundert v. Chr.)*, în JRGZM, 45, 1998 (1999), 1, p. 293-433.
- Popa 1998 - Cristian I. Popa, *Noi descoperiri aparținând bronzului timpuriu în bazinul mijlociu al Mureşului și câteva considerații privind etapa finală a acestei perioade în Transilvania*, în *Apulum*, XXXV, 1998, p. 47-85.
- Popa 2000 - Cristian I. Popa, *Harta arheologică a satului Gligorești (comuna Luna, jud. Cluj)*, în *ActaMP*, XXIII/1, 2000, p. 55-120.
- Popa 2002 - Dumitru Popa, *Villae, vici, pagi. Așezările rurale din Dacia romană intracarpatică*, BS, II, Sibiu, 2002.
- Popa 2005 - Cristian I. Popa, *Modificări culturale la finalul Bronzului timpuriu și începutul Bronzului mijlociu în Transilvania*, în Cristian I. Popa, Gabriel T. Rustoiu (ed.), *Omagiul profesorului Ioan Andreițoiu cu prilejul împlinirii a 65 de ani. Studii și cercetări arheologice*, Alba Iulia, 2005, p. 51-183.
- Popa, Totoianu 2010a - Cristian I. Popa, Radu Totoianu, *The Late Bronze Age Settlement at Sebeş-Podul Pripocului (County of Alba)*, în *StComSM*, XXVI/I, 2010, p. 85-119.
- Popa, Totoianu 2010b - Cristian I. Popa, Radu Totoianu, *Aspecte ale epocii bronzului în Transilvania (între vechile și noile cercetări)*, BMS, I, Sebeş, 2010.
- Popa, Aldea 2013 - Cristian I. Popa, Ioan Al. Aldea, *O practică funerară neobișnuită din așezarea neolitică de la Gligorești-Holoame (jud. Cluj)*, în Gruia Fazecaș (coord.), *Studii de arheologie. In honorem Doina Igna*, Oradea, 2013, p. 61-69.
- Protase 1980 - Dumitru Protase, *Autohtonii în Dacia. Dacia romană*, vol. I, București, 1980.
- Roman 1991 - Petre I. Roman, *Din activitatea Institutului de Tracologie în anul 1990*, în *Thraco-Dacica*, XII, 1991, 1-2, p. 179-180.
- Roska 1942 - Márton Roska, *Erdély régészeti repertórium. I. Öskör*, Kolozsvár, 1942.
- Rotea 1993 - Mihai Rotea, *Contribuții privind bronzul timpuriu în centrul Transilvaniei*, în *Thraco-Dacica*, XIV, 1993, 1-2, p. 65-86.
- Rotea 1994 - Mihai Rotea, *Penetrația culturii Otomani în Transilvania. Între realitate și himeră*, în *Apulum*, XXXI, 1994, p. 39-57.
- Rotea 1997 - Mihai Rotea, *Cercetări arheologice la Palatca-„Togul lui Mândrușcă”. Observații preliminare*, în *RB*, X-XI, 1997, p. 13-19.
- Rustoiu 1996 - Aurel Rustoiu, *Metalurgia bronzului la daci (sec. II î. Chr. - sec. I d. Chr.). Tehnici, ateliere și produse de bronz*, București, 1996.
- Rustoiu 1995 - Gabriel Rustoiu, *Tipologia „capetelor de bău” aparținând culturilor bronzului mijlociu din România*, în *BCȘS*, 1, 1995, p. 61-72.
- Rustoiu 2000 - Gabriel T. Rustoiu, *O așezare inedită aparținând bronzului târziu de la Oarda-„Bulza” (mun. Alba Iulia). Câteva considerații culturale și*

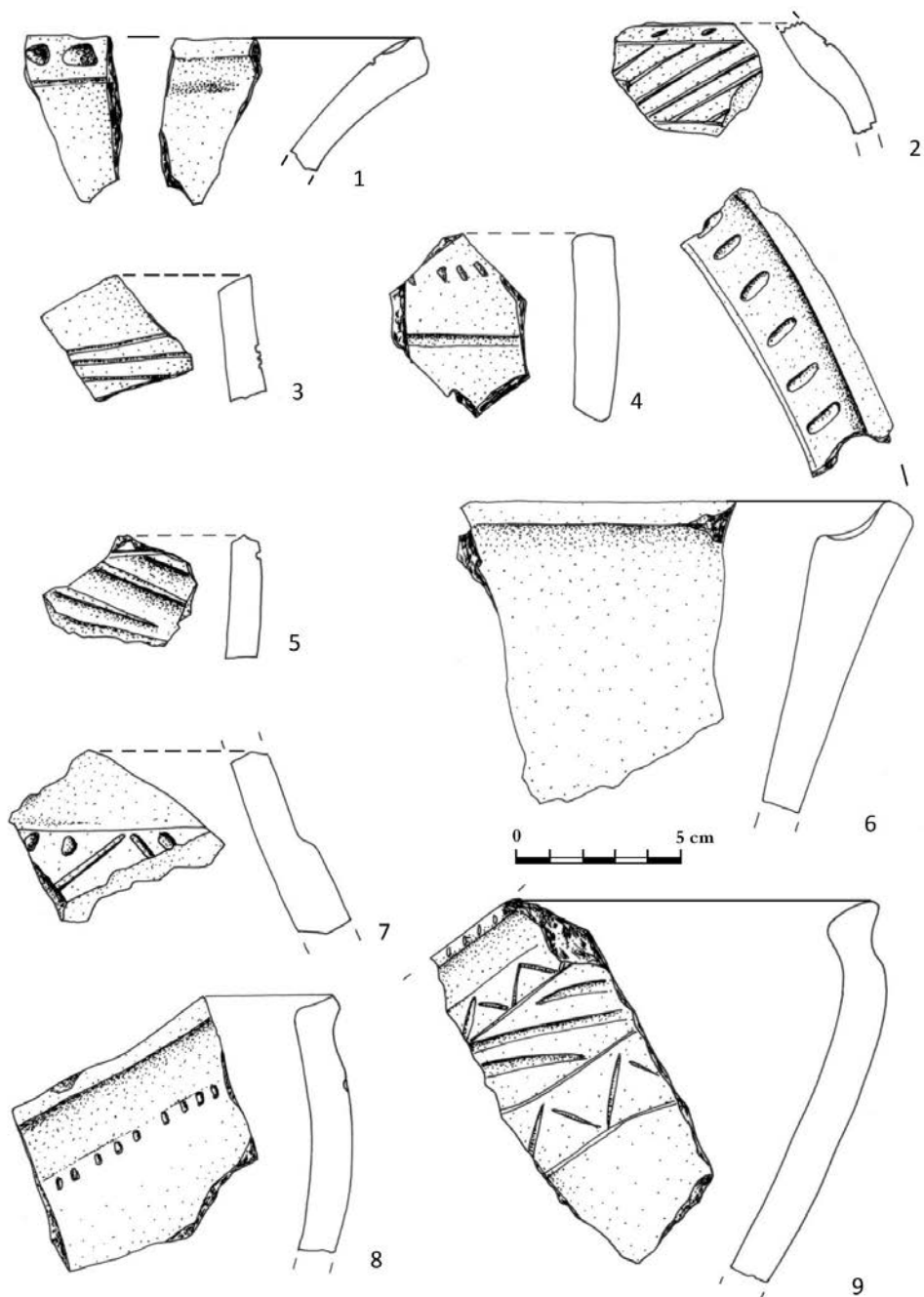
- cronologică privind bronzul târziu în bazinul mijlociu al Mureșului, în *Apulum*, XXXVII/1, 2000, p. 161-175.
- Rusu 1975 - Mircea Rusu, *The Autochthonous Population and the Hungarians on the Territory of Transylvania in the 9th-11th Centuries*, în M. Constantinescu, Ștefan Pascu, Petre Diaconu (eds), *Relations between the Autochthonous Population and the Migratory Populations on the Territory of Romania*, Bucharest, 1975, p. 201-217.
- Sava 2002 - Eugen Sava, *Die Bestattungen der Noua-Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung spätbronzezeitlicher Bestattungsriten zwischen Dneestr und Westkarpaten*, Kiel, 2002.
- Sava 2014 - Eugen Sava, *Așezări din perioada târzie a epocii bronzului în spațiul pruto-nistrean (Noua-Sabatinovka)*, Chișinău, 2014.
- Sava, Kaiser 2011 - Eugen Sava, Elke Kaiser, *Poseleniye s «zolnikami» u sela Odaya-Michurin, Republika Moldova (Arheologičeskeje i yestestvennonauchnyye issledovaniya) / Die Siedlung mit „Aschugeln” beim Dorf Odaia-Miciurin, Republik Moldova (Archäologische und naturwissen-schaftliche Untersuchungen)*, Chișinău, 2011.
- Schuster et alii 2014 - Christian Schuster, Ioan Tușulescu, Mircea Negru, *Despre „capetele de băț” din epoca bronzului din sudul României. Erwägungen zu den „Stockknäufen” der Bronzezeit im süden Rumäniens*, în *Istros*, XX, 2014, p. 79-115.
- Sîrbu 2011 - Mariana Sîrbu, *Industria materiei dure animale în perioada târzie a epocii bronzului (complexul cultural Noua-Sabatinovka)*, în *Tyraetia*, V, 2011, p. 199-225.
- Téglás 1896 - István Téglás, *Aranyos megyei régiségekéről*, în *AE*, XVI, 1896, p. 427-428.
- TIR - *Tabula Imperii Romani*, L 34, Budapesta, 1968.
- Tudor 1968 - Dumitru Tudor, *Orășe, târguri și sate în Dacia romană*, București, 1968.
- Ursuțiu 2002 - Adrian Ursuțiu, *Etapa mijlocie a primei vârste a fierului în Transilvania (cercetările de la Bernadea, com. Babnea, jud. Mureș)*, Cluj-Napoca, 2002.
- Vasiliev 1992 - Valentin Vasiliev, *Gligorești, com. Luna*, în Ioan H. Crișan, Mihai Bărbulescu, Eugen Chirilă, Valentin Vasiliev, Iudita Winkler (red.), *Repertoriul arheologic al județului Cluj*, Cluj-Napoca, 1992, p. 228-330.
- Vasiliev 1996 - Valentin Vasiliev, *Quelques aspects de la culture Basarabi en regardant surtout la Transylvanie*, în *Der Basarabi-Komplex in Mittel- und Südosteuropa. Kolloquium in Drobeta-Tr. Severin (7-9 mai 1996)*, Bukarest, 1996, p. 136-142.
- Vlassa 1965 - Nicolae Vlassa, *Cercetări arheologice în regiunile Mureș-Autonomă Maghiară și Cluj*, în *ActaMN*, II, 1965, p. 19-38.
- Winkler, Hopârtean 1973 - Iudita Winkler, Ana Hopârtean, *Moneda antică la Potaissa*, Cluj-Napoca, 1973.

Cuvinte-cheie: așezare, Bronz târziu, Wietenberg, Noua, Gligorești.

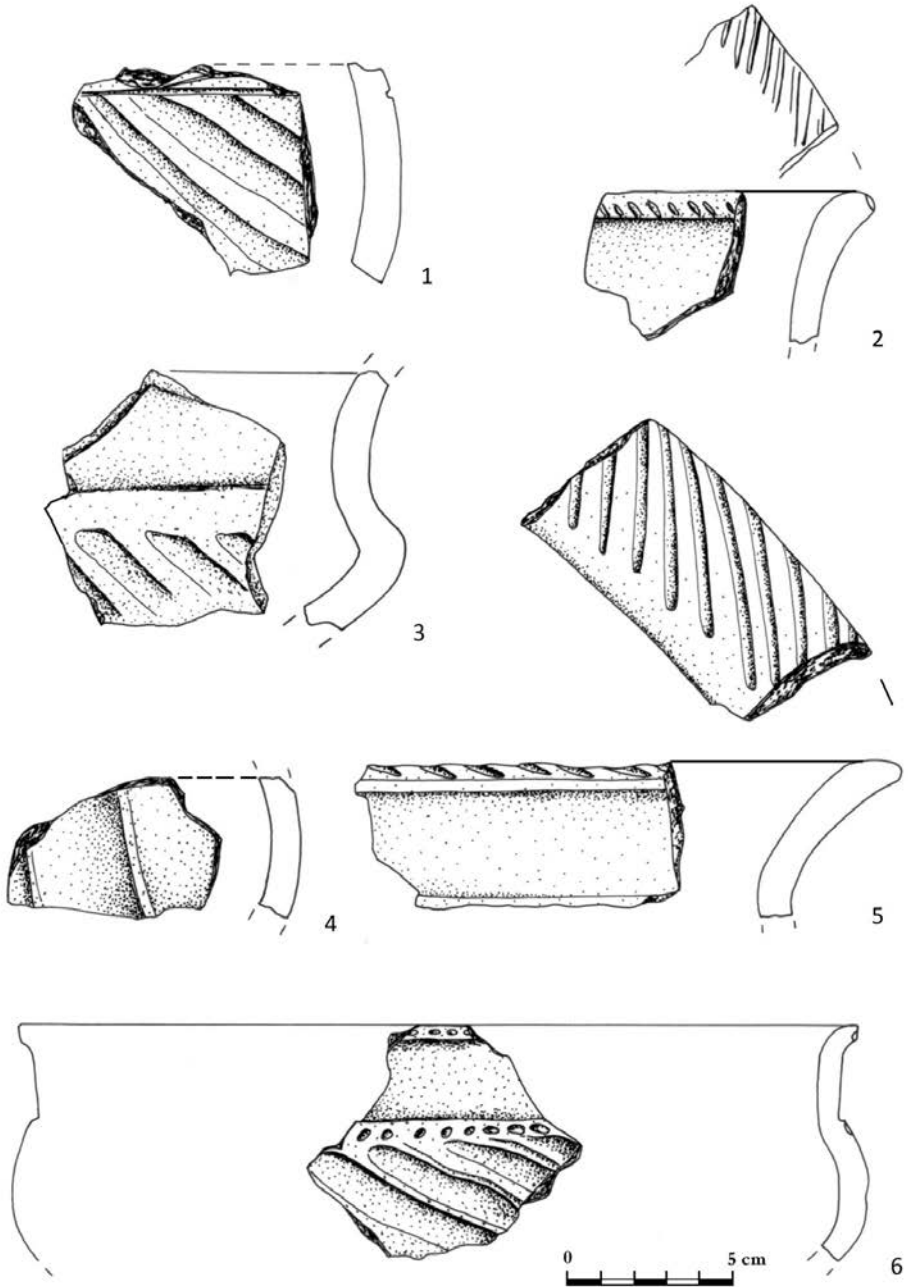
Keywords: settlement, Late Bronze Age, Wietenberg, Noua, Gligorești.

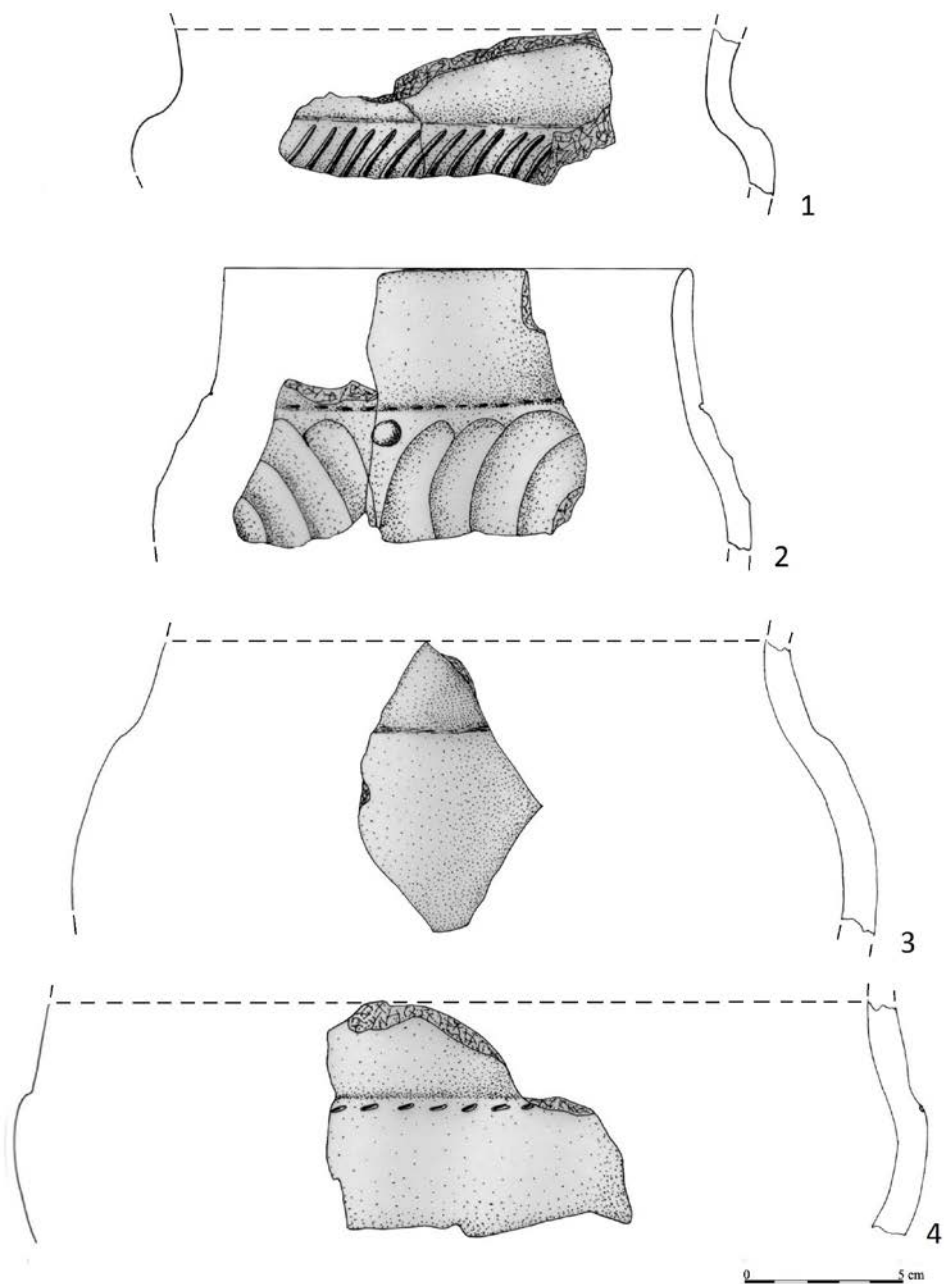
Pl. 1. Gligorești-Holoame. Ceramică (1-5), „capete de băț” (6-7) și fusaiolă (8) aparținând bronzului târziu (5-6 - după Gogâltan, Florea 1994)

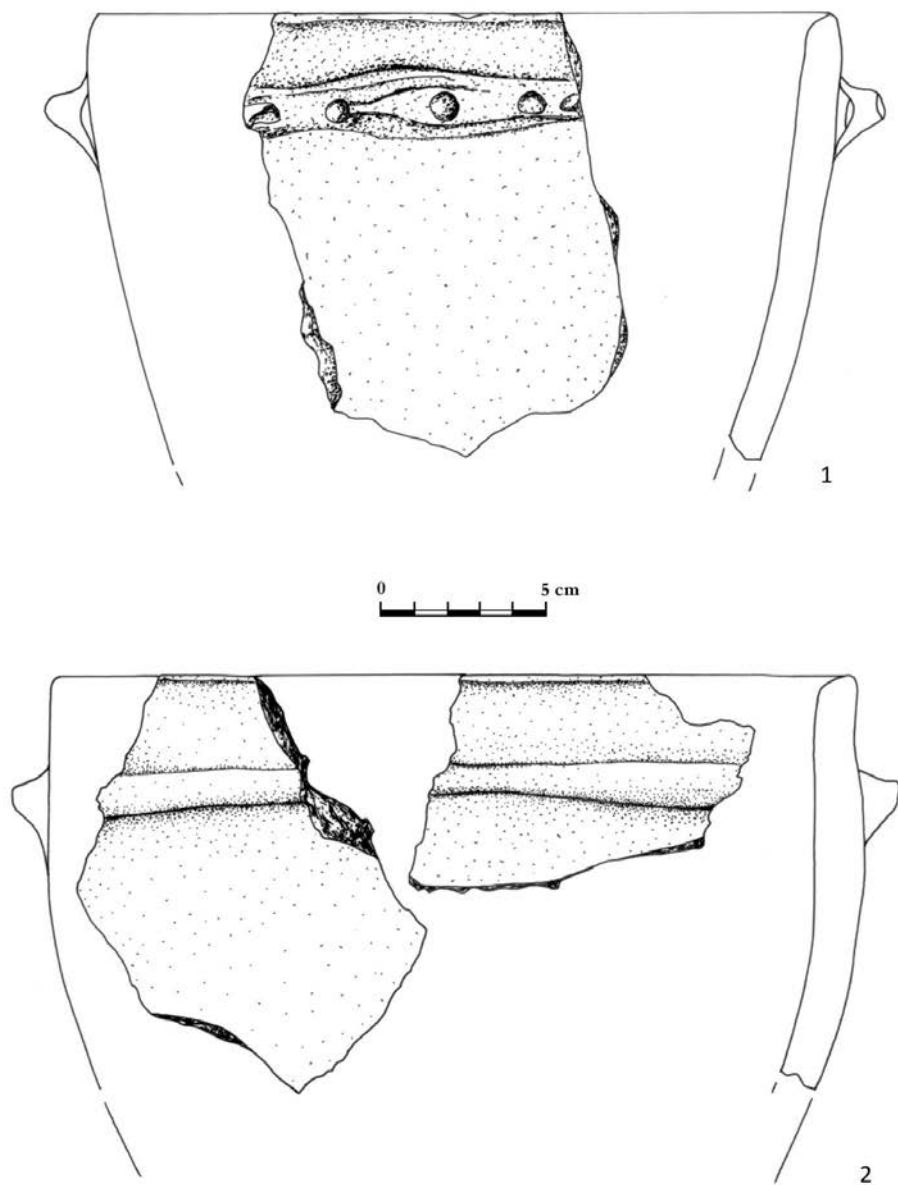
Pl. 2. Gligorești-Holoame. Ceramică aparținând bronzului târziu

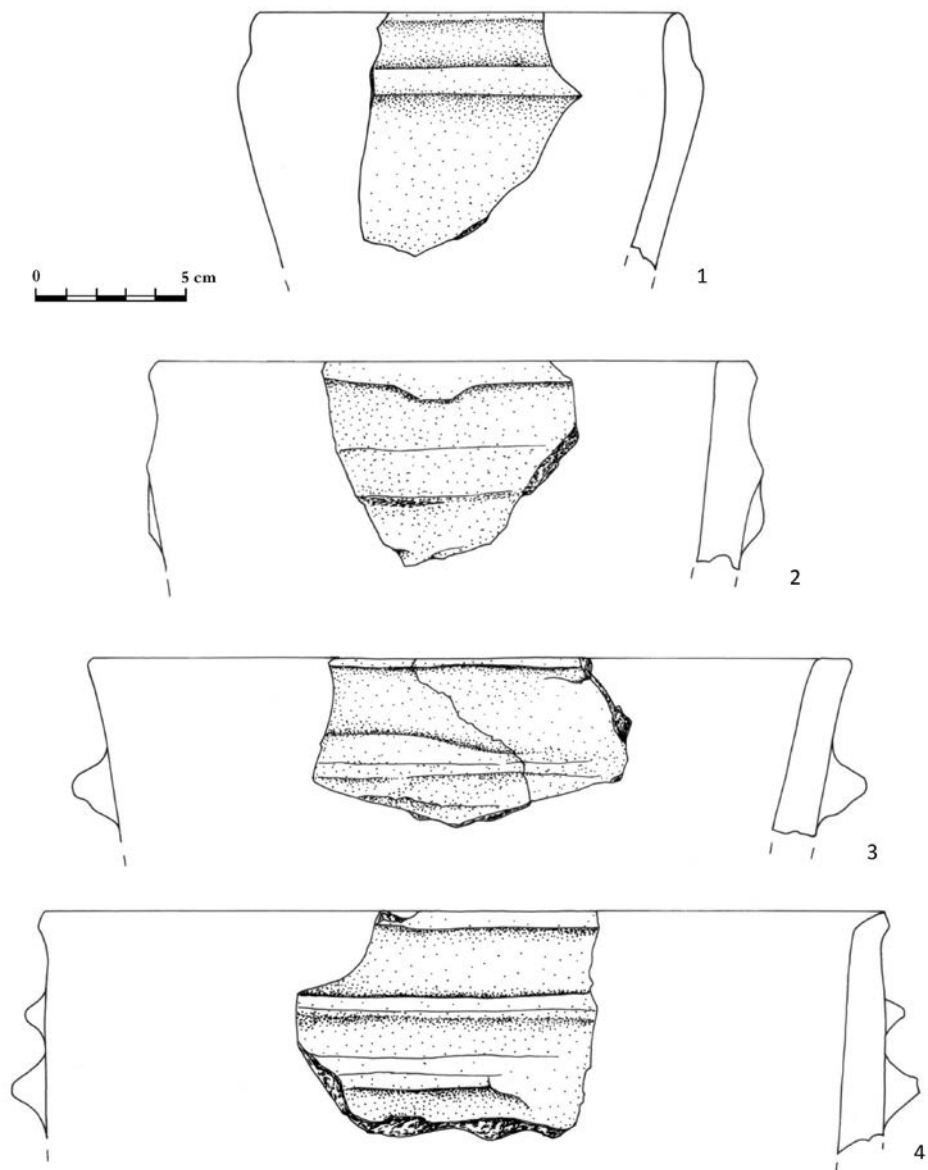
Pl. 3. Gligorești-Holoame. Ceramică aparținând bronzului târziu

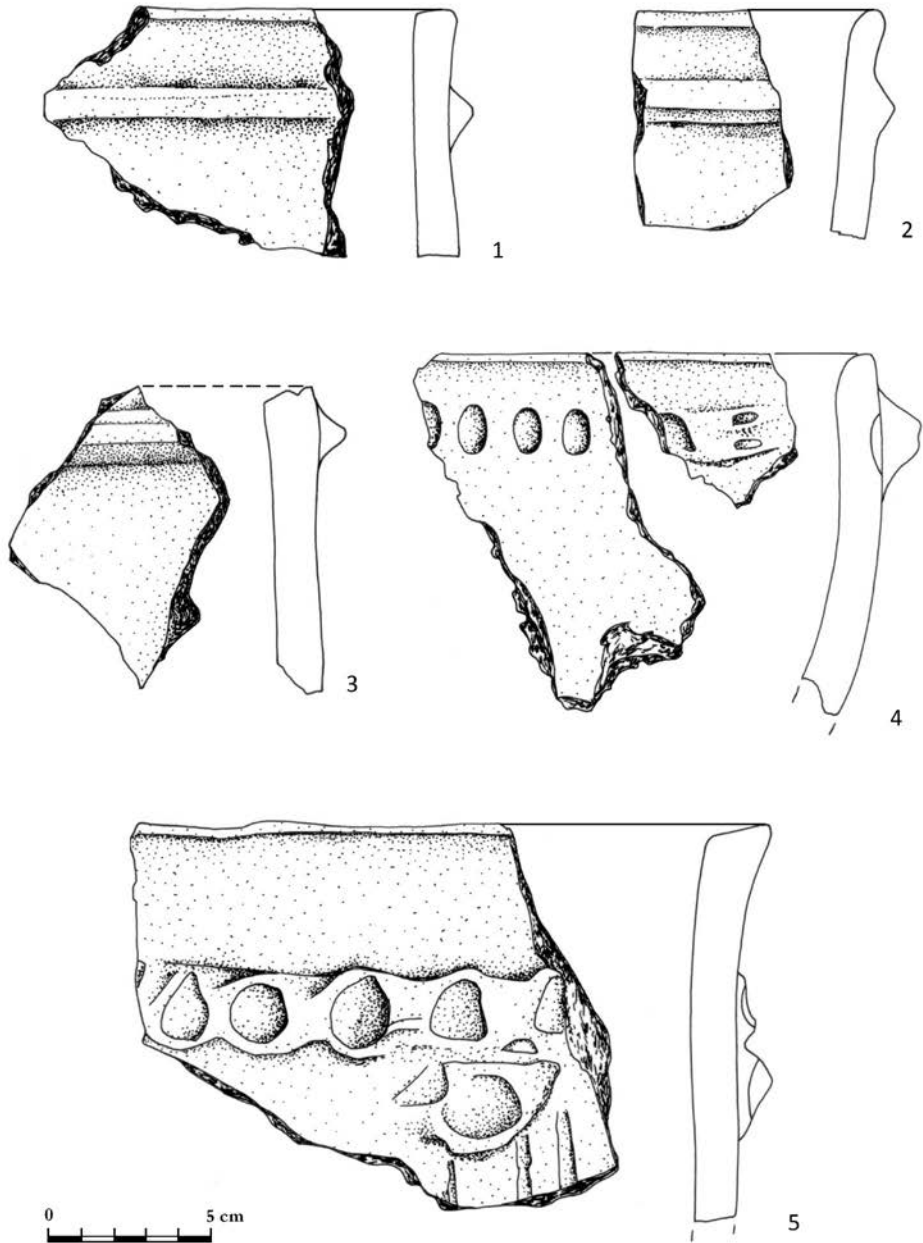
Pl. 4. Gligorești-Holoame. Fragmente ceramice din locuința dezvelită în C 4/1997

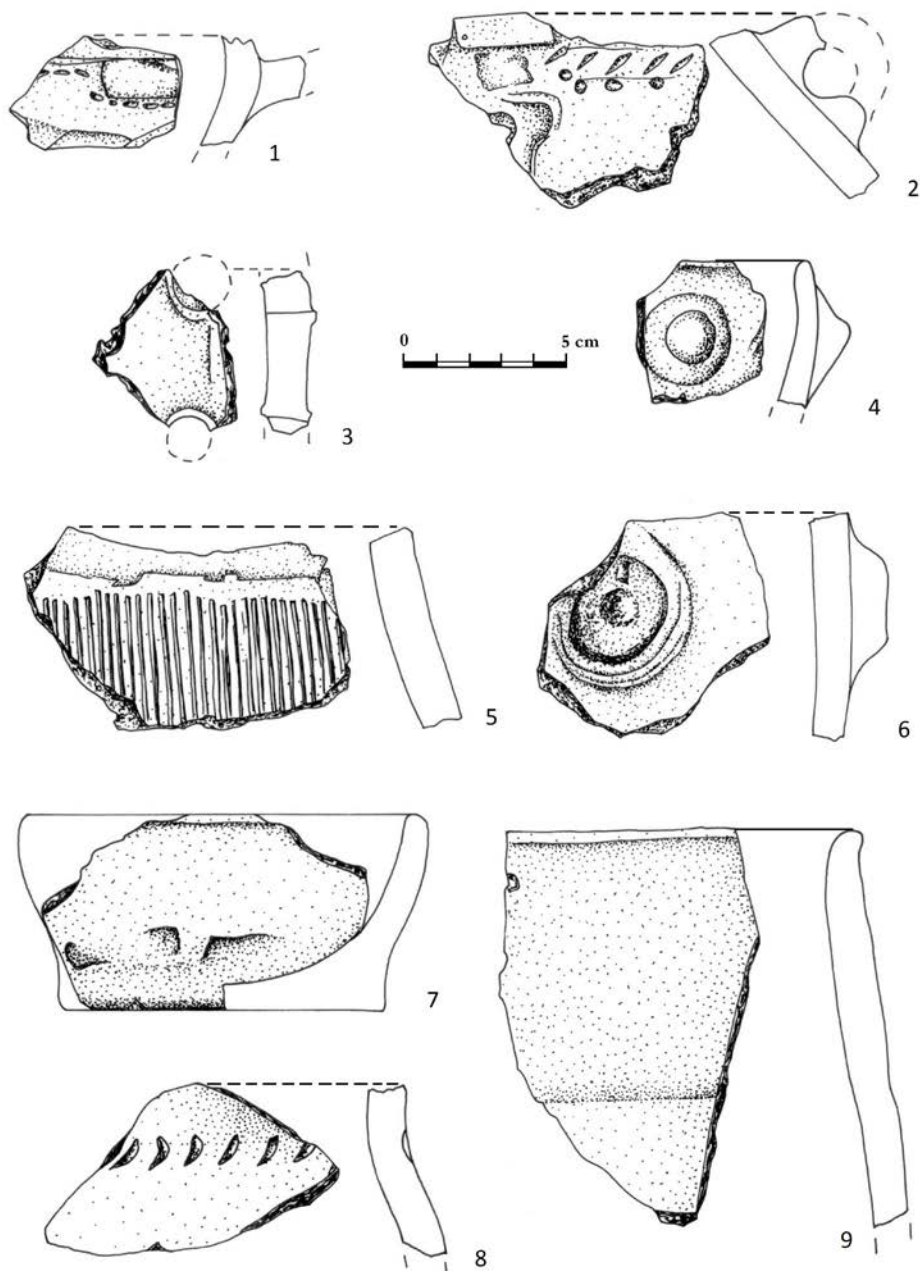
Pl. 5. Gligorești-Holoame. Ceramică aparținând bronzului târziu

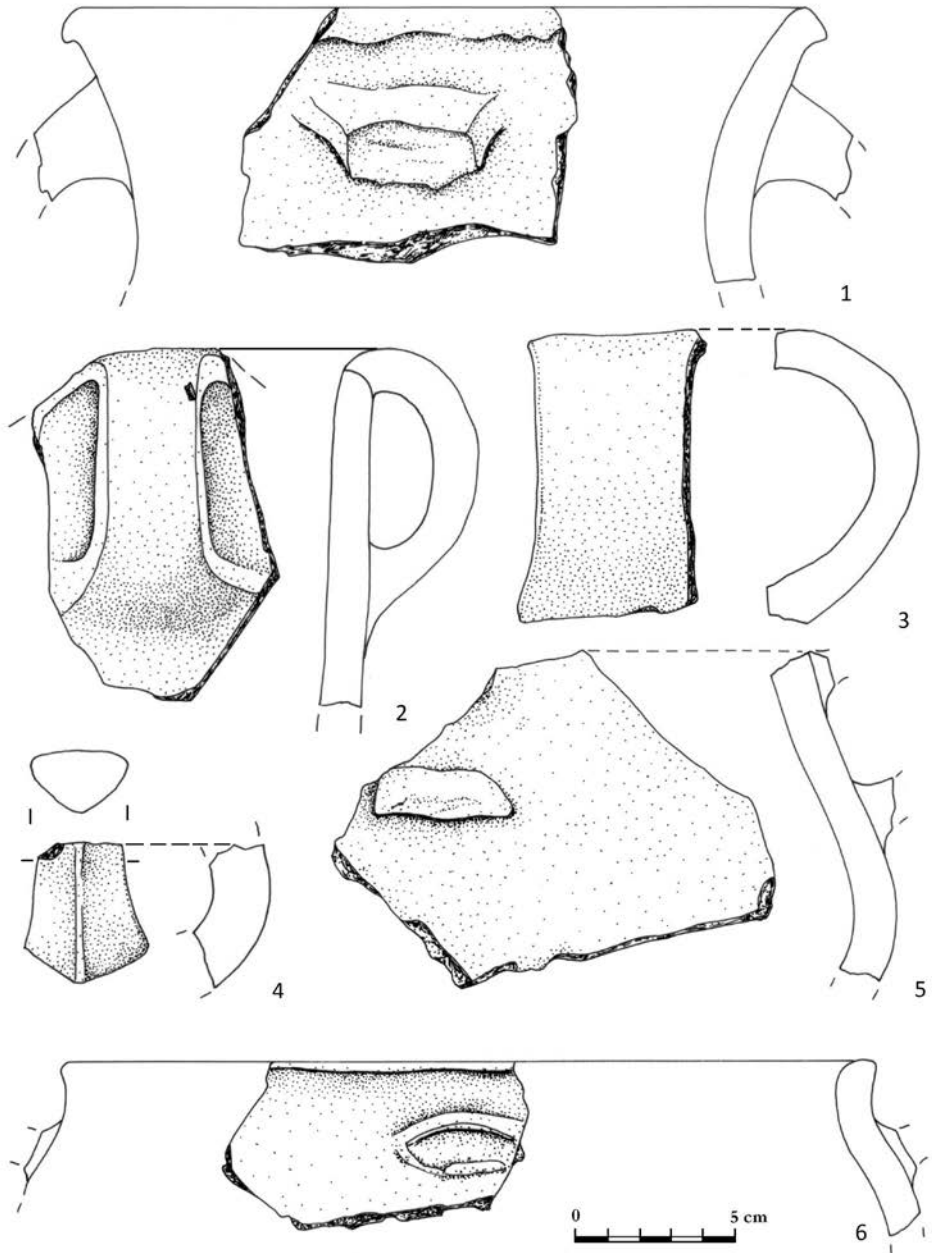
Pl. 6. Gligorești-Holoame. Ceramică aparținând bronzului târziu

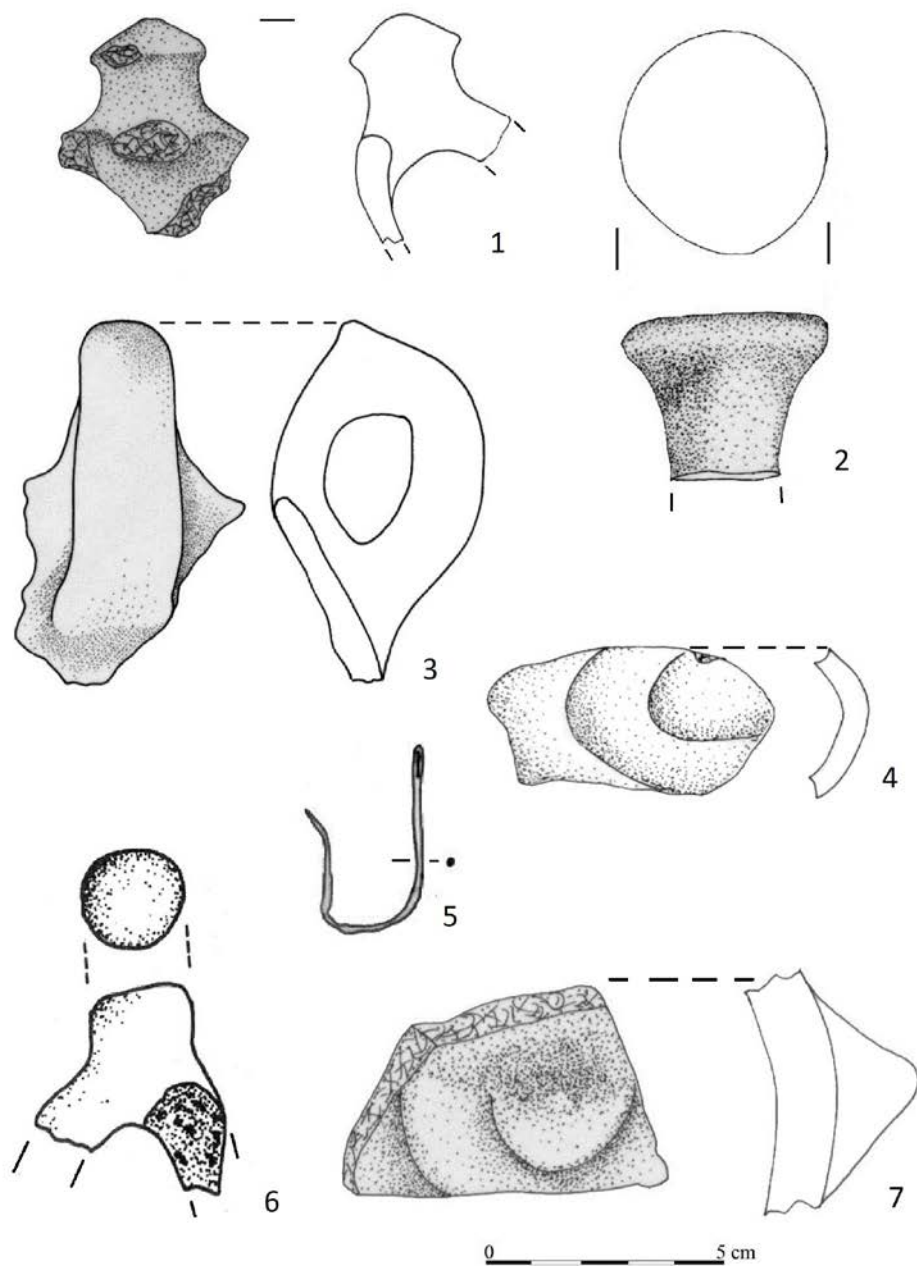
Pl. 7. Gligorești-Holoame. Ceramică aparținând bronzului târziu

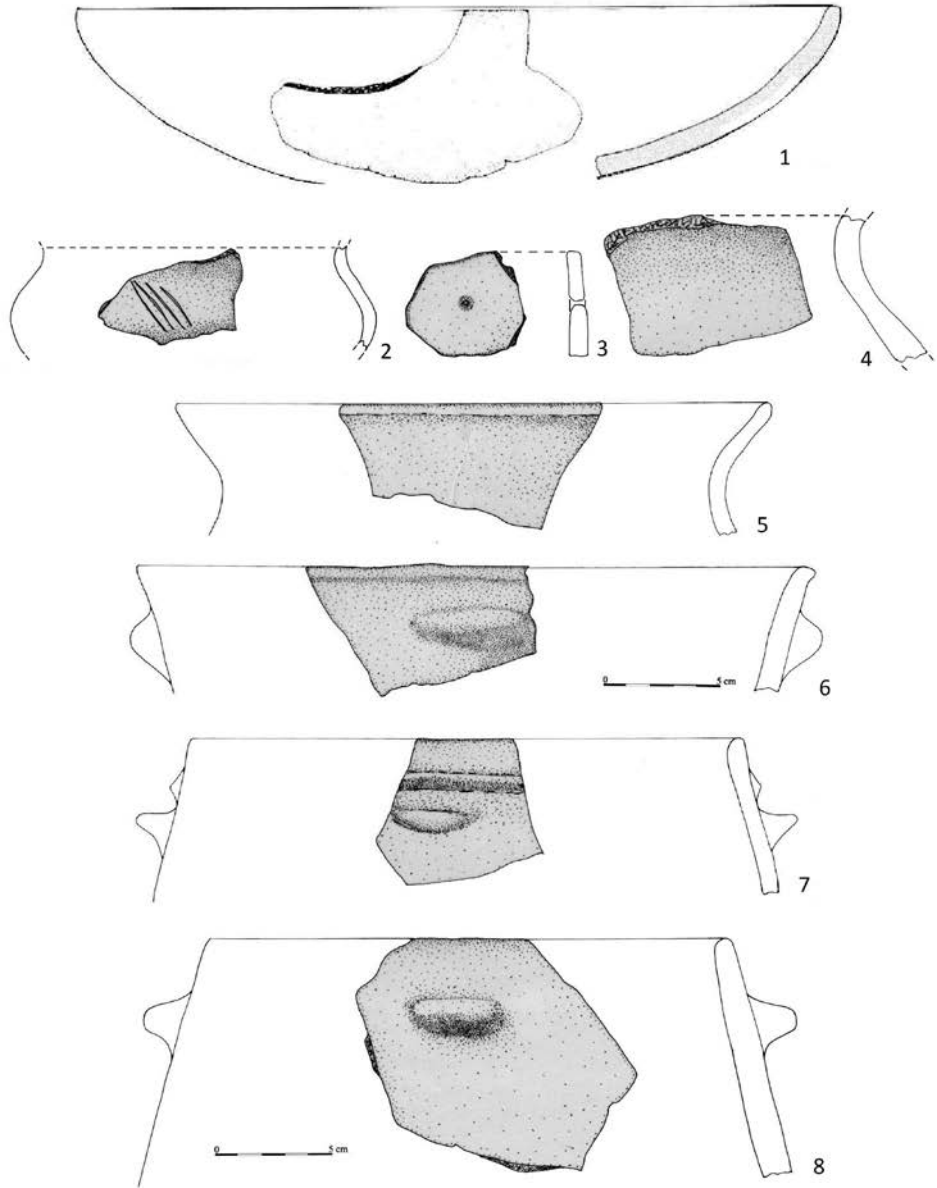
Pl. 8. Gligorești-Holoame. Ceramică aparținând bronzului târziu

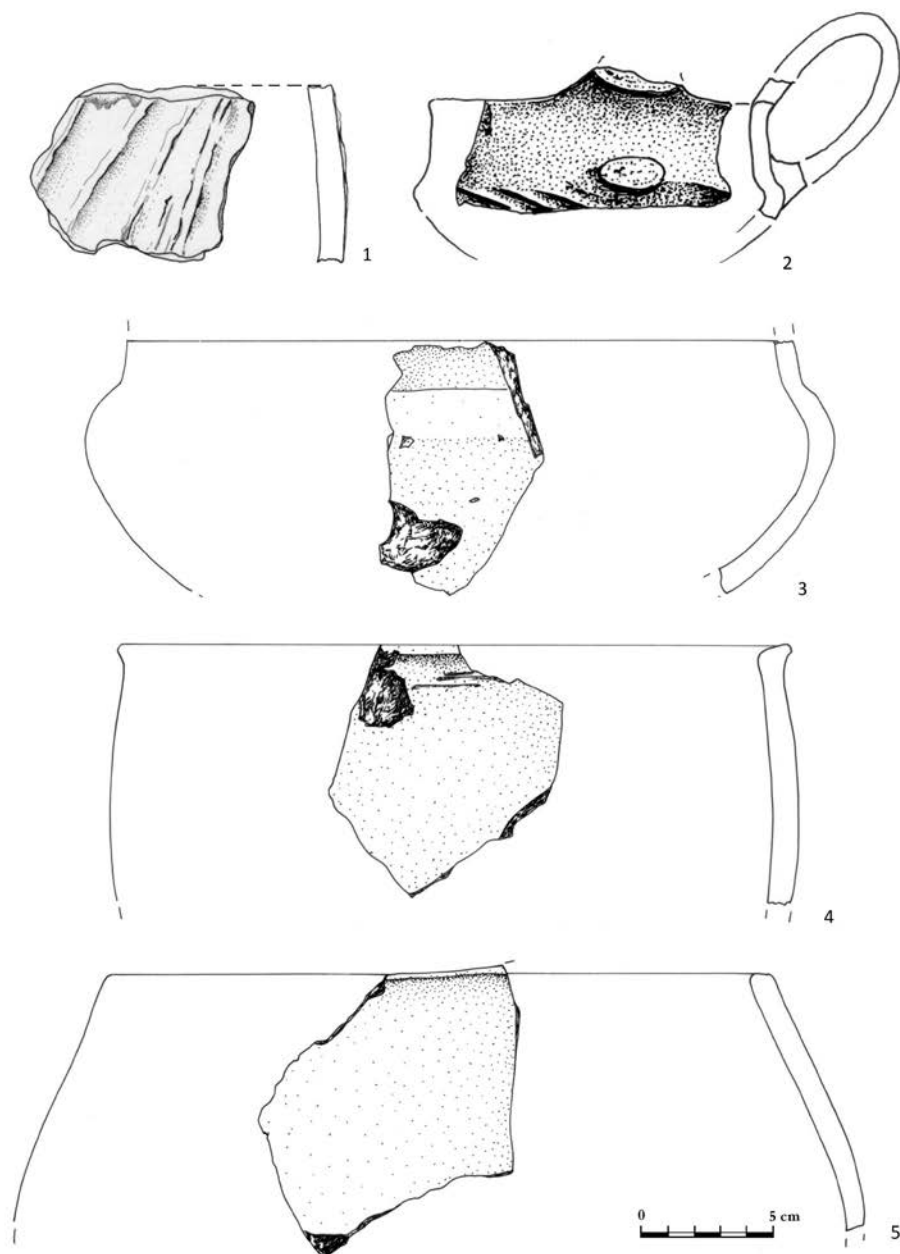
Pl. 9. Gligorești-Holoame. Ceramică aparținând bronzului târziu

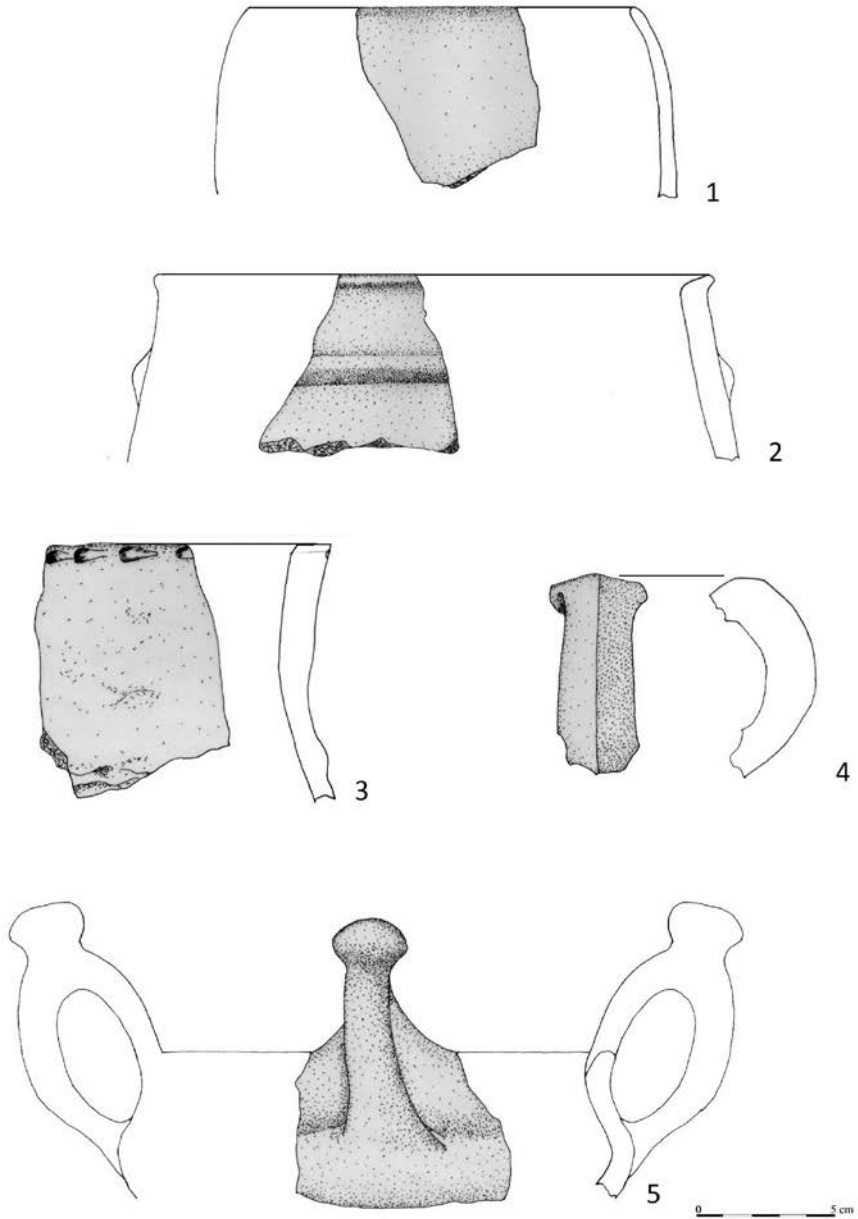
Pl. 10. Gligorești-Holoame. Fragmente ceramice (1-4, 6-7) și ac de bronz (5) aparținând bronzului târziu

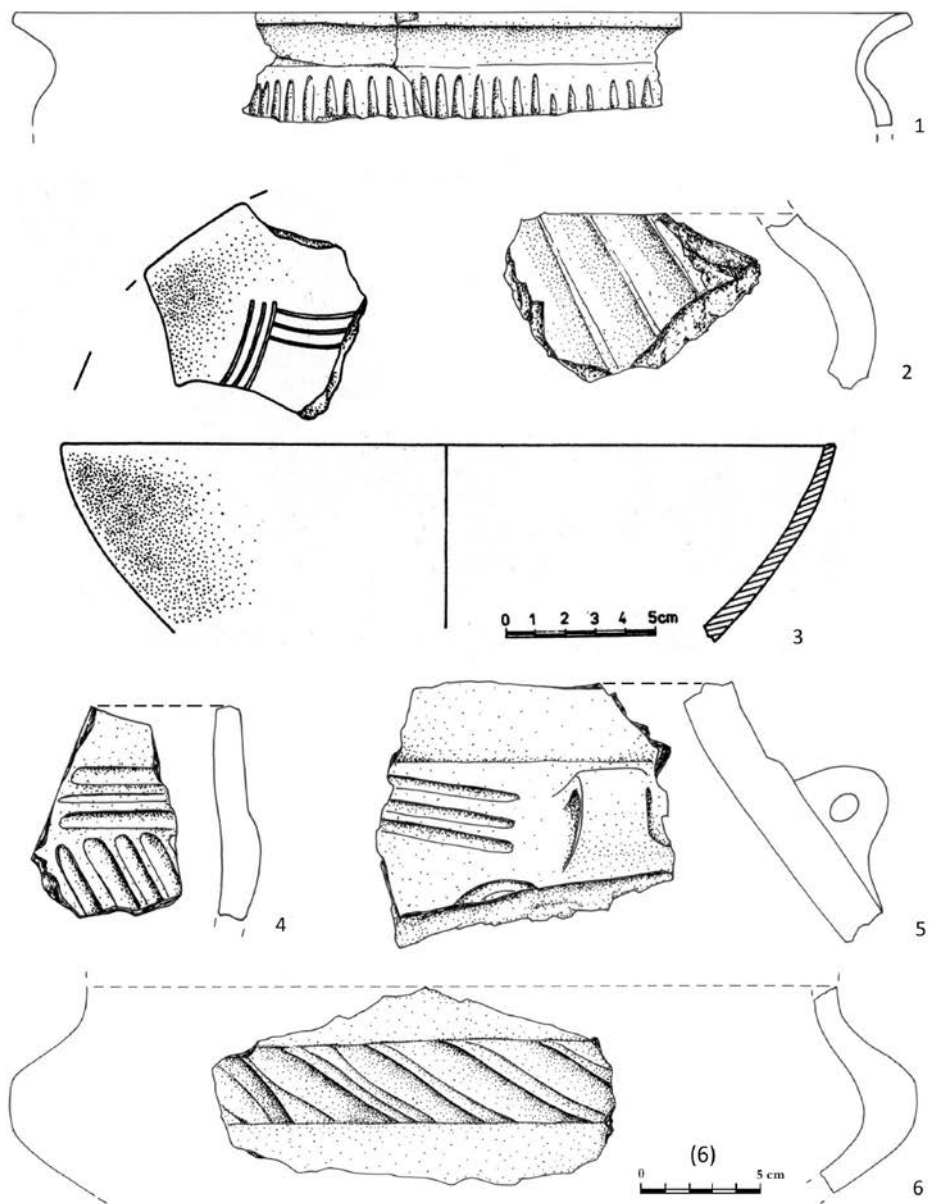
Pl. 11. Gligorești-*Holoame*. Fragmente ceramice aparținând bronzului târziu provenind din bordeiul B 7/1995

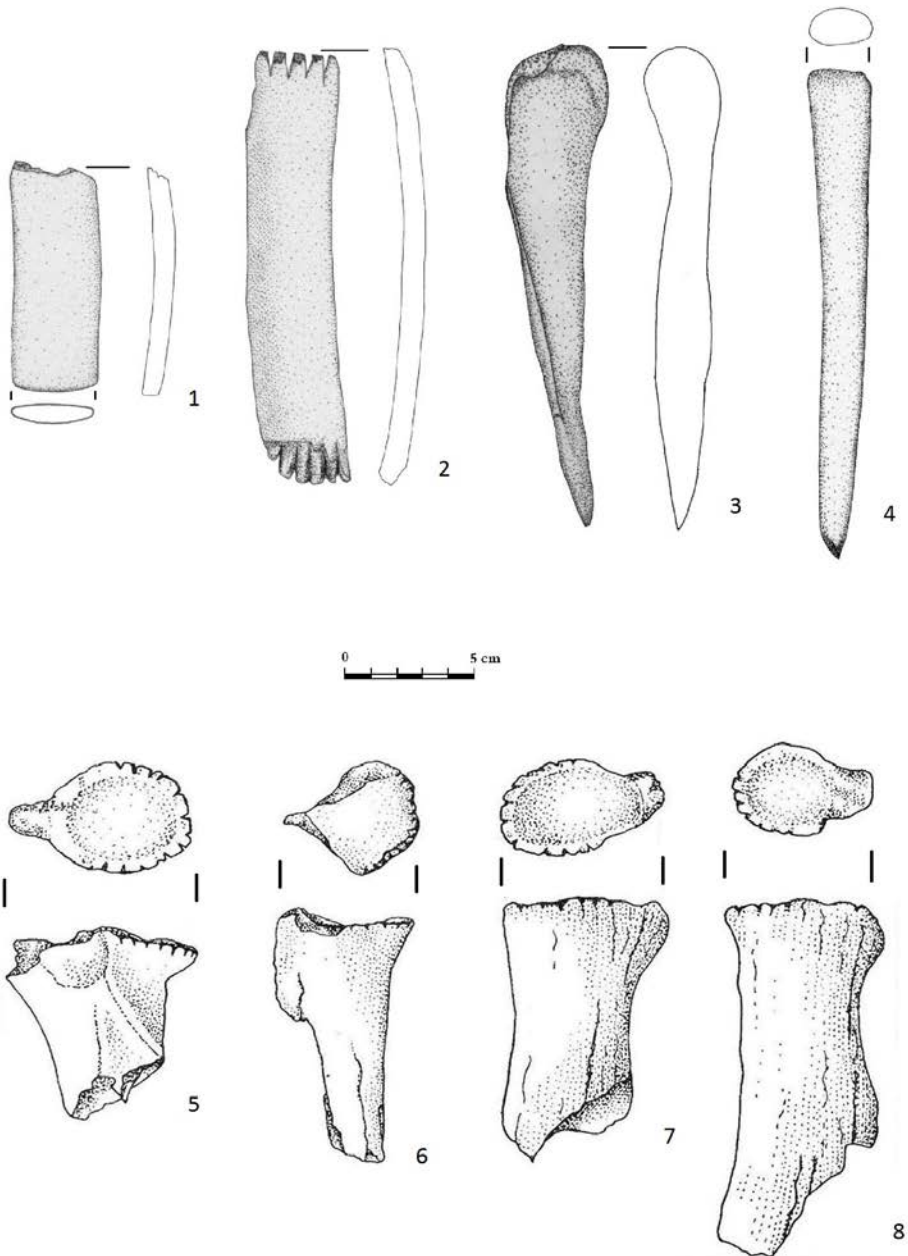
Pl. 12. Gligorești-Holoame. Ceramică aparținând bronzului târziu

Pl. 13. Gligorești-Holoame. Fragmente ceramice aparținând bronzului târziu provenind din complexul dezvelit în Casetă 2/1997

Pl. 14. Gligorești-Holoame. Ceramică aparținând bronzului târziu
(3 - după Gogâltan, Florea 1994)

Pl. 15. Gligorești-*Holoame*. Artefacte din os (1-3, 5-8) și corn (4) aparținând bronzului târziu (5-8 - după Gogâltan *et alii* 2004)

LISTA ABREVIERILOR

ActaMN	- Acta Musei Napocensis. Cluj-Napoca.
ActaMP	- Acta Musei Porolissensis. Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău.
ADB	- Allgemeine Deutsche Biographie. Verlag Duncker & Humblot. Leipzig.
AÉ	- Archaeologiai Értesítő a Magyar régészeti, művészettörténeti és éremtani társulat tudományos folyóirata. Budapest.
AHA	- Acta Historiae Artium. Akadémiai Kiadó. Budapest.
AI	- Artificial Intelligence. Elsevier. Amsterdam.
AIAC	- Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj. Cluj-Napoca (din 1990 Anuarul Institutului de Istorie „George Bariț”).
AIIAI/AIIX	- Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” Iași. (din 1990 Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol” Iași).
AIIN	- Anuarul Institutului de Istorie Națională. Universitatea „Regele Ferdinand I”. Cluj-Sibiu, Sibiu.
AISC	- Anuarul Institutului de Studii Clasice. Cluj.
AJJ	- Arktika: jekologija i jekonomika. Institut jadernoj bezopasnosti Rossijskoj akademii nauk. Moskva.
AJN	- American Journal of Numismatics. American Numismatics Society. New York.
AJPA	- American Journal of Physical Anthropology. The Official Journal of the American Association of Physical Anthropologist. Baltimore.
AM	- Arheologia Moldovei. Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” Iași.
AMZ	- Arheološki muzej u Zagrebu. Zagreb.
AnB	- Analele Banatului (serie nouă). Timișoara.
AnUB-I	- Analele Universității din București - Istorie. Universitatea din București.
Apulum	- Apulum. Acta Musei Apulensis. Muzeul Național al Unirii Alba Iulia.
ArchKözl	- Archaeologiai Közlemények. Pesten.
ARCS	- American Review of Canadian Studies. Association for Canadian Studies in the United States. New York.
Argesis	- Argesis. Studii și Comunicări. Muzeul Județean Argeș. Pitești.
ArhMed	- Arheologia Medievală. Reșița, Cluj-Napoca.

Lista abrevierilor

- ArhMold** - Arheologia Moldovei. Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” Iași.
- ASS** - Asian Social Science. Canadian Centre of Science and Education. Toronto.
- Astra Salvensis** - Astra Salvensis. Cercul Salva al ASTRA. Salva.
- ASUAIC-I** - Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (serie nouă). Secțiunea IIIe. Istorie. Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.
- ATS** - Acta Terrae Septemcastrensis. Sibiu.
- AUASH** - Annales Universitatis Apulensis. Series Historica. Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia.
- BAMNH** - Bulletin of the Alabama Museum of Natural History. The University of Alabama. Tuscaloosa.
- BCȘS** - Buletinul Cercurilor Științifice Studențești. Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia.
- BG** - Byllye Gody. Sochi State University. Sochi.
- BMS** - Bibliotheca Musei Sabesiensis. Muzeul Municipal „Ioan Raica” Sebeș.
- BOR** - Biserica Ortodoxă Română. Patriarhia Română. București.
- BpRég** - Budapest Régiségei. Budapest.
- BSNR** - Buletinul Societății Numismatice Române. București.
- Caietele CIVA** - Caietele CIVA. Asociația „Cercul de Istorie Veche și Arheologie” Alba Iulia.
- CArh** - Cercetări arheologice. București.
- Carpica** - Carpica. Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău.
- CH** - Church History. Cambridge University Press. Cambridge.
- CN** - Cercetări Numismatice. Muzeul Național de Istorie a României. București.
- ComȘtMediaș** - Comunicări Științifice. Mediaș.
- Corviniana** - Corviniana. Acta Musei Corvinensis. Hunedoara.
- CPF** - Cahiers des Portes de Fer. Beograd.
- Cumania** - A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezetének Évkönyve. Kecskemét.
- Dacia** - Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie. București, I, (1924) - XII (1948). Nouvelle série: Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. București.
- Danubius** - Danubius. Muzeul de Istorie Galați.
- e-COM** - e-Conservation online magazine. Vila do Conde. Portugalia.
- EphNap** - Ephemeris Napocensis. Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca.

Erdély Múzeum	- Erdély Múzeum. Erdélyi Múzeum-Egyesület. Cluj-Napoca.
FVL	- Forschungen zur Volks- und Landeskunde. Sibiu.
Geopolitics	- Geopolitics. Taylor & Francis. London.
Glasul Bisericii	- Glasul Bisericii. Mitropolia Munteniei și Dobrogei. București.
GNS	- Gumanitarnye nauki v Sibiri. Sibirskoe otdelenie Rossijskoj akademii nauk. Novosibirsk.
Graiul Maramureșului	- Graiul Maramureșului. Baia Mare.
HCS	- Historia y comunicación social. Departamento de Historia de la Comunicación Social de la Facultad de Ciencias de la Información. Universidad Complutense Madrid.
HHCT	- History and Historians in the Context of the Time. Academic Publishing House <i>Researcher</i> . Sochi.
HIR	- Harvard International Review. Harvard International Relations Council at Harvard University. Cambridge (Massachusetts).
IJI	- Istoriko-jekonomicheskie issledovanija. Bajkal'skij gosudarstvennyj universitet Ekonomiki I prava. Irkutsk.
IJMS	- Indian Journal of Marine Sciences. National Institute of Science Communication and Information Resources. New Delhi.
Istros	- Istros. Muzeul Brăilei. Brăila.
IV	- Istoricheskiy vestnik. Izdatelskiy dom B. B. Glinskogo. Sankt Peterburg.
IVUZ	- Izvestija vysshih uchebnyh zavedenij. Severo-Kavkazskij region. Serija: Obshhestvennye nauki. Rostov-na-Donu.
Îndrumător pastoral	- Îndrumător pastoral. Episcopia Ortodoxă Română de Alba Iulia.
JBSM	- Jahrbuch des Burzenländer Sächsischen Museums. Kronstadt (Brașov).
JeKO	- Izdatelskiy Dom ECO. Novosibirsk.
JGlassStud	- Journal of Glass Studies. The Corning Museum of Glass. New York.
JGRO	- Journal of Geophysical Research: Oceans. AGU Publications. Washington.
JHA	- Journal for the History of Astronomy. SAGE Publications (UK). London.
JHG	- Journal of Historical Geography. Elsevier. Amsterdam.
JPIPSS	- The Journal of Power Institutions of Post-Soviet Societies. Paris.

Lista abrevierilor

JRGZM	- Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums zu Mainz.
KHKM	- Kwartalnik Historii Kultury Materialnej. Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk. Warszawa.
Materiale	- Materiale și cercetări arheologice. București.
MedievArchaeol	- Medieval Archaeology. Society for Medieval Archaeology. London.
MemAntiq	- Memoria Antiquitatis. Complexul Muzeal Județean Neamț. Piatra Neamț.
MFME	- A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Studia Archaeologica. Szeged.
MMJ	- Metropolitan Museum Journal. The Metropolitan Museum of Art. New York.
MPEA	- Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár. Budapest.
MTT	- Magyar Történelmi Tár. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest.
NET	- Nurse Education Today. Elsevier. Amsterdam.
NGB	- New German Biography. Bayerische Akademie der Wissenschaften. München.
Niva	- Niva. Petrograd.
NK	- Numizmatikai Közlöny. Magyar numizmatikai társulat. Budapest.
ODIL	- Ocean Development and International Law. Taylor & Francis. London.
OK	- Orvostörténeti közlemények / Communicationes de historia artis medicinae. Semmelweis Orvostörténeti Múzeum. Budapest.
Oltenia	- Oltenia. Studii și Comunicări. Arheologie-Istorie. Muzeul Olteniei. Craiova.
Pallas	- Pallas. Revue d'études antiques. Université de Toulouse le Mirail. Toulouse.
PG	- Political Geography. Elsevier. Amsterdam.
Polar Geography	- Polar Geography. Taylor & Francis. London.
Pontica	- Pontica. Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța.
Porțile Cetății	- Porțile Cetății. Sebeș.
PR	- Polar Record. Cambridge University Press. Cambridge.
PUM	- Programm des evangelischen Unter-Gymnasium A. B. in Mühlbach. Sebeș.
RB	- Revista Bistriței. Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud. Bistrița.
Revista istorică	- Revista istorică: dări de seamă, documente și notițe. București (1925-1941).
RGI	- Revista generală a învățământului. București.

RHSEE/RESEE	- Revue historique du sud-est européen. Academia Română. București, Paris (din 1963 Revue des études sud-est européennes).
RI	- Revista de Istorie (din 1990 Revista istorică). Academia Română. București.
RIR	- Revista istorică română. Institutul de Istorie Națională din București.
RJTP	- Regional'naja jekonomika: Teorija i praktika. Finansy i Kredit. Moskva.
RMM-MIA	- Revista Muzeelor și Monumentelor. Monumente Istorice și de Artă. București.
RRH	- Revue Roumaine d'Histoire. Academia Română. București.
RSM	- Rossija i sovremennyj mir. Institut nauchnoj informacii po obshhestvennym naukam Rossijskoj akademii nauk. Moskva.
SAA	- Studia Antiqua et Archaeologica. Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași.
SAI	- Studii și articole de istorie. Societatea de Științe Istorice și Filologice a RPR. București.
Sargetia	- Sargetia. Acta Musei Devensis. Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva.
SCB	- Studii și cercetări de bibliologie. Academia Română. București.
SCIM	- Studii și cercetări de istorie medie. București.
SCIV(A)	- Studii și cercetări de istorie veche. București (din 1974, Studii și cercetări de istorie veche și arheologie).
SCJ	- Southern Communication Journal. Southern States Communication Association. Philadelphia.
SCN	- Studii și Cercetări de Numismatică. Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București.
SG	- Soziale Geschichte. Stiftung für Sozialgeschichte des 20. Jahrhunderts. Bremen.
SGP	- Sovetskoe gosudarstvo i pravo. Nauka. Moskva.
Signs	- Signs. Journal of Women in Culture and Society. University of Chicago Press. Chicago.
SMIM	- Studii și materiale de istorie modernă. Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” București.
SMK	- Somogyi Múzeumok Közleményei. A Somogyi Megyei Múzeumok.
Societatea de mâine	- Societatea de mâine. Cluj (1924-1945).
SPS	- Sovremennye proizvoditel'nye sily. Sovet po izucheniju proizvoditel'nyh sil, Ministerstvo jekonomicheskogo razvitiya Rossijskoj Federacii i Rossijskoj akademii nauk. Moskva.

Lista abrevierilor

- SRFJP** - Sever i rynek: formirovanie jekonomicheskogo porjadka. Institut ekonomicheskikh problem im. G. P. Luzina. Apatity.
- SS** - Sovetskij Sever. Oblastnoy Komitet Narymskogo okruga KPSS. Kolpashevo.
- StComSibiu** - Studii și comunicări. Arheologie-istorie. Muzeul Brukenthal. Sibiu.
- StComSM** - Studii și comunicări. Muzeul Județean Satu Mare.
- StRI** - Studii. Revistă de istorie (din 1974 Revista de istorie și din 1990 Revista istorică). Academia Română. București.
- SUCH** - Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica. Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu.
- SVS** - Supplément de la vie spirituelle. Le Edition de Cerf. Paris.
- SympThrac** - Symposia Thracologica. Institutul Român de Tracologie. București.
- Terra Sebus** - Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis. Muzeul Municipal „Ioan Raica” Sebeș.
- Thraco-Dacica** - Thraco-Dacica. Institutul Român de Tracologie. București.
- Történelmi Szemle** - Történelmi Szemle. Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének. Budapest.
- TP** - Telecommunications Policy. Elsevier. Amsterdam.
- Transilvania** - Transilvania. Centrul Cultural Interetnic Transilvania. Sibiu.
- Tyragetia** - Tyragetia. Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei. Chișinău.
- Ungarische Jahrbücher** - Ungarische Jahrbücher. Berlin.
- VCGU** - Vestnik Cheljabinskogo gosudarstvennogo universiteta. Cheljabinskij gosudarstvennyj universitet. Chelyabinsk.
- VIZ** - Voенno-istoricheskii zhurnal. Moskva.
- VKGU** - Vestnik Kazanskogo Gosudarstvennogo Universiteta. Kazanskij (Privolzhskij) federal'nyj universitet. Kazan.
- VMZ** - Voенno-meditsinskii zhurnal. Moskva.
- VRJU** - Vestnik Rossijskogo jekonomicheskogo universiteta im. G. V. Plehanova. Rossijskij. Gosudarstvennyj universitet imeni G. V. Plehanova. Moskva.
- VSA** - Vestnik Severnogo (Arkticheskogo) federal'nogo universiteta, serija: Gumanitarnye i Social'nye Nauki. Severnyj (Arkticheskij) federal'nyj universitet imeni M. V. Lomonosova. Arkhangelsk.
- VTP** - Voprosy teorii i praktiki. Izdatelskiy Dom Gramota. Tambov.

- WI** - Die Welt des Islams. Internationale Zeitschrift für die
Forschung des modernen Islams. Brill.
- WJC** - Western Journal of Communication. Western States
Communication Association. Philadelphia.
- ZEKM** - Zhurnal eksperimental'noi i klinicheskoi meditsiny.
Novosibirskii gosudarstvennyi meditsinskii universitet.
Novosibirsk.
- ZfSL** - Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde.
Gundelsheim.